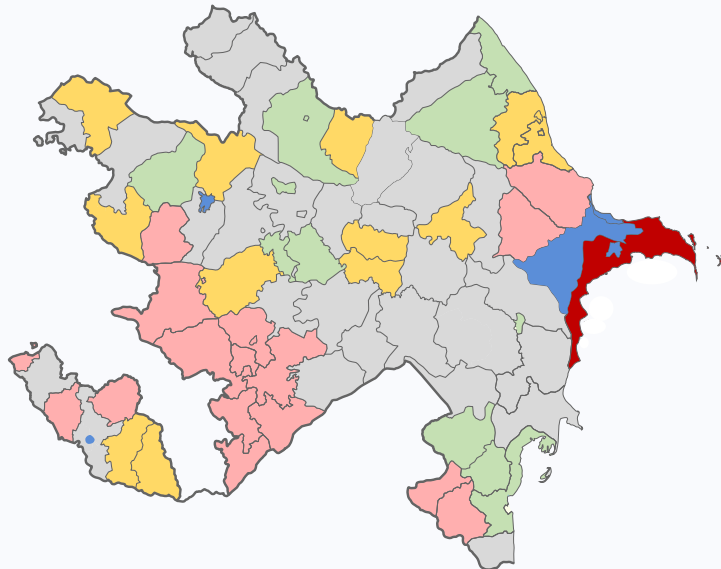

Avropa İttifaqı tərəfindən
maliyyələşdirilir

Avropa İttifaqının Azərbaycanın Lənkəran-Astara
İqtisadi Rayonuna Dəstəyi

AZƏRBAYCAN ÜÇÜN KOMPOZİT REGIONAL İNKİŞAF İNDEKSİ

Mart 2024

WEglobal

Layihə WEglobal və onun
konsorsium tərəfdaşları
tərəfindən həyata keçirilir

MÜNDƏRİCAT

ABBREVIATURALAR	4
1. GİRİŞ	6
1.1. Azərbaycanda regional inkişafı qiymətləndirmək üçün KI-ə ehtiyac.....	7
2. METODOLOGİYA.....	10
2.1. Region və mövzu əsasında tətbiq olunan Əsas Komponent Təhlili.....	10
2.3. KMO və Bartlett Testləri	11
3. REGIONAL İNKİŞAFIN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ ÜÇÜN MƏLUMAT.....	12
3.1. Əsas dəyişənlər	12
3.1.1. Təhlil üçün istifadə edilən dəyişənlər toplusu.....	13
4. TƏHLİL VAHİDİ	20
5. KOMPOZİT REGIONAL İNKİŞAF İNEKSİ ÜZRƏ REGONLARIN SİRALANMASI... 22	
5.1. Kompozit regional inkişad indeksi	22
5.1.1. Xüsusi dəyərlər	22
5.1.2. Əsas komponentlər.....	23
5.1.3. CRDI üzrə iqtisadi rayonların sıralaması	25
5.2. İqtisadi rayonlar üzrə innovasiya və texnologiya indeksi.....	26
5.2.1. Xüsusi dəyərlər	26
5.2.2. Əsas komponentlər.....	27
5.2.3. İqtisadi rayonların Tİİ üzrə sıralaması	28
5.3. İqtisadi rayonlar üçün ətraf mühit indeksi	28
5.3.1. Xüsusi dəyərlər	28
5.3.2. Əsas komponentlər.....	29
5.3.3. ƏMİ üzrə iqtisadi rayonların sıralaması.....	30
6. 64 İNZİBATİ RAYON VƏ ŞƏHƏRLƏR (BAKİ XARİC) ÜÇÜN KOMPOZİT REGIONAL İNKİŞAF İNEKSİ	32
6.1. Rayonlar üzrə kompozit regional inkişaf indeksi	32
6.1.1. Xüsusi dəyərlər	32
6.1.2. Əsas komponentlər.....	33

6.1.3. Azərbaycanda rayonların və seçilmiş şəhərlərin CRDI üzrə reyting sıralaması	35
6.1.4. Rayon və şəhərlərin inkişaf səviyyəsinə görə qruplaşdırılması.....	37
6.1.5. Nəticə və tövsiyələr.....	42
6.2. İnnovasiya və texnologiya indeksi.....	46
6.2.1. Xüsusi dəyərlər	46
6.2.2. Əsas komponentlər.....	46
6.2.3. Rayon və şəhərlər üzrə texnologiya və innovasiya indeksinin sıralanması...	47
6.3. Ətraf mühit indeksi	50
6.3.1. Xüsusi dəyərlər	50
6.3.2. Əsas komponentlər.....	51
6.3.3. Sıralama-Ətraf mühit indeksi	51
7. RAYONLAR ÜZRƏ CRDI - LƏNKƏRA-ASTARA İQTİSADI RAYONU	55
7.1. Kompozit Regional İnkişaf İndeksi	55
7.1.1. Xüsusi dəyərlər	55
7.1.2. Əsas komponentlər.....	56
7.1.3. Sıralama	60
7.2. Nəticə və tövsiyələr	62
7.3. İnnovasiya və texnologiya indeksi.....	62
7.3.1. Xüsusi dəyərlər	63
7.3.2. Əsas komponentlər.....	63
7.3.3. Nəticələr və sıralama	64
7.4. Ətraf mühit indeksi	64
7.4.1. Xüsusi dəyərlər	64
7.4.2. Əsas komponentlər.....	65
7.4.3. Ətraf mühit indeksinin sıralaması.....	66
7.4.4. Nəticə və tövsiyələr.....	66
BİBLİOQRAFIYA.....	67
ƏLAVƏ 1.....	70
1. Məlumatların normallaşdırılması	70
2. Təhsil indeksi	73

2.1. Xüsusi dəyərlər	73
2.2. Əsas komponentlər	75
2.3. Sıralama	76
3. Sağlamlıq indeksi	78
3.1. Xüsusi dəyərlər	78
3.2. Əsas komponentlər	80
3.3. Sıralama	80

ABBREVIATURALAR

MD	Məcmu Tələb
AgroGIS	Aqrar coğrafi məlumat bazası
MT	Məcmu Təklif
ASIS	Azərbaycan Statistik İnformasiya Sistemi
CF	Cohesion Fund (Kohesiya fondu)
CLC	Corine Torpaq örtüyü
DAİM	Dövlət Aqrar İnkişaf Mərkəzi
EDO	Avropa Quraqlıq Rəsədxanası
EEA	Avropa Ətraf Mühit Agentliyi
EKTIS	Elektron Kənd Təsərrüfatı İnformasiya Sistemi
ERDF	Avropa Regional İnkişaf Fondu
ESA 2010	Avropa Milli Hesablar Sistemi (2010)
ESA	Avropa Hesablar Sistemi
EU SEIS	Avropa İttifaqı - Ortaq Ətraf Mühit Məlumat Sistemi
AI	Avropa İttifaqı
FDMS	Təsərrüfat Məlumatlarına Nəzarət Sistemi
ÜDM	Ümumi Daxili Məhsul
GHG	İqlim dəyişikliyi, İstixana qazı emissiyaları
İKT	İnformasiya və Kommunikasiya Texnologiyaları
İP-lər	İnvestisiya Prioritetləri
İN	İqtisadiyyat Nazirliyi
ETSN	Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi
QHT	Qeyri-Hökumət Təşkilatı
İƏİT	İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı

ƏKT	Əsas komponentlərin təhlili
AQP	Alıcılıq qabiliyyəti pariteti
DİM-lər	Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri
SEDI	Sosial İqtisadi İnkişaf İndeksi (Kompozit İndeks)
SEİS	Avropa İttifaqının Birgə Ekoloji İnformasiya Sistemi
SMART	Spesifik, Ölçülə bilən, Əldə edilə bilən, Müvafiq və Zamanla bağlı
KOB-lar	Kiçik və orta bizneslər
SMH	Submilli hökumətlər
DSK	Dövlət Statistika Komitəsi
TL2	İƏİT-in ərazi səviyyəsi böyük (regional səviyyə)
TL3	İƏİT-in ərazi səviyyəsi kiçik (rayon səviyyəsi)
TM-lər	Tematik Məqsədlər
BMT	Birləşmiş Millətlər Təşkilatı
BMTİP	Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnkişaf Proqramı
ƏD	Əlavə Dəyər Hesabı
ƏDV	Əlavə Dəyər Vergisi (Dolay Vergi)
WoSIS	Dünya Torpaq İnformasiya Xidməti

1. GİRİŞ

Regional inkişaf mahiyyətə çoxölçülü olan mürəkkəb bir fenomendir. Adambaşına düşən Ümumi Daxili Məhsul (ÜDM) kimi vahid göstəricilərdən istifadə edərək regional inkişafın ölçülməsi iqtisadi artımdan kənara çıxan inkişafın mürəkkəbliyini göstərmir. Güclü iqtisadi göstəricilərin mövcud olduğu yerlərdə belə, regionlar arası və regionlar daxilində bərabərsizliklər davam edə bilər. Vahid göstərici çox vaxt vətəndaşların həyat səviyyəsinin təkmilləşdirilməsinə yönəlmiş çoxsaylı ölçüləri əhatə edən ölkələrin inkişaf prioritetləri ilə uyğun gəlmir. Kompozit indekslər, məlumatın qavranılması və ya siyasət qərarları üçün istifadə edilməsi çətin olan bir göstəricidən və ya hətta göstəricilər portfelindən istifadəyə alternativ olaraq yaranıb. İnkişaf göstəriciləri portfelleri informativ və zəruridir, lakin məlumat dağınıqdır və buna görə də bu göstəricilərin bəzilərinə vahid nömrədə birləşdirən ümumi ölçüyə ehtiyac var. Bu yanaşma inkişafın kompozit indekslərinin (Kİ) yaranmasına səbəb olmuşdur. Kİ çoxsaylı “komponentlərdən” ibarət “mürəkkəb sistemi” əks etdirir və onu “hissələrinə” endirmək əvəzinə tam başa düşülməsini asanlaşdırır. Onların cəlbədiciliyi analitik və siyasət məqsədləri üçün böyük həcmdə məlumatı asanlıqla başa düşülən formatlara inteqrasiya etmək və məlumatları biliyə çevirmək bacarığındadır.

Kompozit indekslər mürəkkəb məlumatları statistik modellər kimi təhlil və siyasətçilərin qərar qəbul etmələri üçün faydalı şəkildə təqdim etməlidir. Kompozit göstəricilər tədqiqatın bütün sahələrində böyük populyarlıq qazanmışdır. Sosial aspektlərdən idarəetmə və ətraf mühitə qədər onların tətbiqlərinin sayı daim sürətlə artır. Dünyada mövcud olan Kİ-lərin sayı ildən-ilə artır. BMT, Dünya Bankı, AI kimi global təşkilatlar tərəfindən geniş şəkildə mənimsənilməsi onların populyarlaşmasına səbəb oldu və sadəliyi isə bir sıra təcrübələrdə onların qəbulu üçün vəziyyəti daha da gücləndirdi.

Bu cür kompozit göstəricilər, məsələn, ətraf mühit, iqtisadiyyat, cəmiyyət və ya texnoloji inkişaf kimi geniş sahələrdə mürəkkəb və bəzən çətin olan məsələləri göstərmək üçün istifadə edilə bilən ölkələrin sadə müqayisələrini təmin edir. Bəzi tanınmış kompozit indekslər BMTİP-in İnsan İnkişafı İndeksi, Gender Bərabərliyi İndeksi və Dünya Rəqabətlik İndeksidir.

Cədvəl 1: Kompozit Göstəricilərin müsbət və mənfi tərəfləri

MÜSBƏT	MƏNFI
Qərar qəbulunu dəstəkləmək məqsədi ilə mürekkəb, çoxölçülü reallıqları effektiv şəkildə ümumiləşdirir	Zəif qurulmuş və ya səhv şərh edilmiş indekslər yanlış siyasət mesajlarına səbəb ola bilər
Mürekkəb ölçüləri effektiv şəkildə müqayisə etməyə imkan verir.	Sadə siyasət nəticələri təklif edə bilər.
Regionların zamanla irəliləyişini qiymətləndirə bilər.	Sui-istifadə edilə bilər, məsələn, tikinti prosesi şəffaf deyilsə və/və ya sağlam statistik və ya konseptual prinsiplərə malik deyilsə arzu olunan siyasəti dəstəkləmək.
Əsas məlumatları çıxarmadan bir sıra göstəricilərin ölçüsünü azaldır	Göstərici və çəkirlərin seçilməsi siyasi mübahisə mövzusu ola bilər.

Regional performansını müqayisə edən KI-lər siyasət təhlili və ictimai kommunikasiyada getdikcə faydalı alət kimi tanınırlar. Regional inkişafın kompozit indeksləri ölkələr arasında və ölkə daxilində regionlar arasında irəliləyişi qiymətləndirməkdə siyasəti hazırlayanları dəstəkləyir. Onlar hökumətlərə iqtisadi artımdan, sosial-iqtisadi inkişafa qədər gedən regional inkişafa daha ətraflı və çoxölçülü baxışa malik olmağa imkan verir. Məkan əsaslı siyasətlər ölkədə müxtəlif regionların inkişaf səviyyəsi nəzərə alınmaqla tərtib edilə bilər. Bir çox ölkələr digərlərindən geri qalan və az inkişaf etmiş regionları dəstəkləmək üçün siyasət və proqramlar tətbiq ediblər. İndeksler həmçinin regional inkişaf siyasətlərinin zamanla təsirini izləmək və qiymətləndirmək üçün istifadə edilə bilər. Qiymətləndirmə gələcək siyasətə düzəlişlər və dizayn üçün məlumat verir. Əlverişli nəticələr təmin edən siyasətlər saxlanılır, arzuolunan nəticəni verməyənlər isə ləğv və ya yenidən dizayn edilir.

1.1. Azərbaycanla regional inkişafı qiymətləndirmək üçün KI-ə ehtiyac

Azərbaycanın rayon və regionlarının nisbi statusu haqqında siyasətçiləri məlumatlandırmaq üçün məlumatlardan necə istifadə oluna biləcəyinə nəzər salarkən aydın oldu ki, Kompozit Regional İnkişaf İndeksinin (CRDI) hazırlanması Azərbaycanın rayonlarında və 14 iqtisadi rayon arasında inkişaf səviyyəsini ölçən zaman siyasətçilər üçün effektiv siyasət aləti təmin edəcək. Bu, iqtisadi rayon daxilində və ölkədə qabaqcıl və geridə qalan rayonları müəyyən etmək üçün ətraflı məlumatlardan istifadə etməyə imkan verəcəkdir. Bu, rayonlar arasında müxtəlif inkişaf səviyyələrinə təsir göstərməyən

hər bir region üçün geniş siyasətlərdən fərqli olaraq, hər bir rayonun inkişaf səviyyəsini nəzərə alaraq müvafiq siyasətlərin hazırlanmasında əhəmiyyətli addım olardı. Kompozit Regional İnkişaf İndeksini (CRDI) təşkil edən üç indeks var. Bura Sosial və İqtisadi İnkişaf İndeksi (SEDI), Ətraf Mühit İndeksi (ƏMI) və Texnologiya və İnnovasiya İndeksi (Tİİ) daxildir. Beləliklə, rayon və regionların inkişafı əsas inkişaf ölçüləri üzrə qiymətləndirilə bilər: sosial-iqtisadi və ekoloji, eləcə də gələcək artım üçün əsas vasitəçi olan texnologiya və innovasiya.

CRDI regional inkişafı ilə bağlı əldə edilən irəliləyişlər barədə vətəndaş və siyasəti müəyyən edənləri asanlıqla məlumatlandırmaq üçün regional inkişafın monitorinqində dəyərli vasitə ola bilər. İndeks həmçinin, xüsusilə az inkişaf etmiş regionların inkişafı üçün proqramların hazırlanması ilə bağlı məlumatlı qərarların qəbulunu dəstəkləyə bilər, beləliklə, daha tarazlaşdırılmış artımı təşviq edə bilər. Azərbaycanda güclü irəliləyişlərə baxmayaraq, regional disbalanslar davam edir və Bakının böyüməsi insanların daha yaxşı təhsil və iqtisadi imkanlar axtarmaq üçün bölgələrdən paytaxta köçməsinə güclü təsir göstərir. CRDI-nin hazırlanması zamanı başlanğıc nöqtə “Azərbaycan 2030: Sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər”də göstərildiyi və daha sonra “Azərbaycan Respublikasının 2022-2026-cı illərdə Sosial-İqtisadi İnkişaf Strategiyası”nda daha da təkmilləşdirilmiş sosial-iqtisadi inkişafın milli prioritetləridir. Bu sənədlərdə vurğulanan beş milli prioritet:

1. Dayanıqlı artan rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyat
2. Dinamik, inklüziv və sosial ədalətə əsaslanan cəmiyyət
3. Rəqabətli insan kapitalı və müasir innovasiyalar məkanı
4. İşgəldən azad olunmuş ərazilərə böyük qayıdış
5. Təmiz ətraf mühit və “yaşıl artım” ölkəsi

Beləliklə, prioritetlər sosial-iqtisadi inkişaf, texnologiya və innovasiyalar, ətraf mühitin mühafizəsini əhatə edir. CRDI bu prioritetlərdən dördünü əhatə edən üç ayrı indeksdən ibarətdir.

1. Sosial-İqtisadi İnkişaf İndeksi region və rayon səviyyəsində dayanıqlı artan rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyat və inklüziv cəmiyyətin ilk iki məqsədi haqqında məlumat təqdim edir.
2. Ətraf Mühit İndeksi təmiz ətraf mühitin və yaşıl inkişafın prioritet sahəsinə dair məlumat təqdim edir.
3. Texnologiya və İnnovasiya İndeksi və ya Tİİ müasir innovasiya sahələrinin və rəqabətqabiliyyətli insan kapitalının inkişafı üçün məlumat təqdim edir.

Cədvəl 2: Azərbaycanın mövzu və region/rayonları üzrə qurulmuş indekslər

Region/Rayon	CRDI	Tİİ	ƏMİ	Təhsil İndeksi	Sağlamlıq İndeksi
İqtisadi rayonlar	✓	✓	✓		
Rayon və şəhərlər, Bakı istisna olmaqla	✓	✓	✓	✓	✓
Lənkəran-Astara rayonu	✓	✓	✓		

Kompozit indekslər həm iqtisadi rayonlar, həm də regionlar üçün amil təhlili metodu olan Əsas Komponentlərin Təhlili yanaşmasından istifadə edərək yaradılmışdır. Bakı istisna olmaqla, Azərbaycanda şəhərlərlə yanaşı 64 inzibati və Bakının da daxil olduğu 14 iqtisadi rayon var. Bu təhlil üçün qeyd edildiyi kimi cəmi üç indeksdən istifadə edilmişdir. 57 göstəricili CRDI sosial-iqtisadi göstəricilərin, texnologiya və innovasiya dəyişənlərinin və ətraf mühitlə bağlı məlumatların üç müxtəlif ölçüsünü özündə birləşdirərək qurulmuşdur. Bu indekslərin hər biri ölkənin hər regionuna və iqtisadi rayonuna şamil edilmişdir. Daha sonra region və rayonlar CRDI-dəki performanslarına görə sıralanır və qruplaşdırılır. Bakı ölkənin kommersiya və iqtisadi, eləcə də inzibati, sosial, elmi və texnoloji mərkəzi olduğu üçün kənar şəhər kimi müəyyən edilib. Buna görə də, CRDI, Tİİ və ƏMİ tətbiq edilərkən Bakı təhlildən çıxarılıb. Əlavədə yalnız rayonları əhatə edən əlavə təhsil və səhiyyə indeksləri də var. Lənkəran-Astara iqtisadi rayonu yaradılardan indiyədək onun üçün üç indeks hazırlanıb.

İndeksdən istifadə edən rayonların reytingi regional inkişaf proqramlarının monitorinqi və qiymətləndirilməsi üçün istifadə edilə bilər. Bu, region, şəhər və rayonlarda mövcud olan inkişaf səviyyələrini və tendensiyalarını müəyyən və müqayisə etməyə imkan yaradan dəyərli vasitədir. Çoxsaylı müəssisələr istinad mərkəzi kimi bu indekslərdən müxtəlif siyasət tətbiqləri üçün istifadə edə bilər.

2. METODOLOGİYA

2.1. Region və mövzu əsasında tətbiq olunan Əsas Komponent Təhlili

Bu təhlil üçün indeksləri hazırlayarkən komponent təhlili metodu kimi Əsas Komponent Təhlili yanaşmasından istifadə edilmişdir. Əsas komponent təhlili (ƏKT) üçün məlumatların nümayişi, səs-küyün azaldılması və xüsusiyyətlərin çıxarılması da daxil olmaqla bir neçə tətbiq var. Çoxlu sayda əlaqəli dəyişənləri ehtiva edən məlumat bazası ilə işləyərkən, vacib olan məlumatları saxlayaraq, onların daha sıx təsvirini təmin edir. Region və rayonların sosial-iqtisadi inkişaf dərəcəsini müəyyən etmək üçün aparılan ilkin tədqiqatlarda indeksləşdirmə və taksonomiya kimi üsullardan istifadə edilmişdir. Son illərdə çox meyarlı qərar nəzəriyyəsi sıralama və qruplaşdırma üçün daha tez-tez istifadə olunur. Qərar nəzəriyyəsinin keyfiyyət məlumatlarından istifadəyə icazə verməsinə baxmayaraq, dəyişənlərə verilən çəkilərlə bağlı subyektiv qiymətləndirməyə həssasdır. Bu üsullardan istifadə edərkən, adətən inkişafı qiymətləndirmək üçün istifadə olunan dəyişənlərə təyin olunan çəkilərlə bağlı subyektiv müəyyən edilir və ya bütün dəyişənlərin eyni əhəmiyyətə malik olduğu güman edilir. Lakin bu cür yanaşma təhlilin obyektivliyi və etibarlılığı ilə bağlı narahatlıq yarada bilər.

Sıralama və təsnifat zamanı etibarlı nəticələr əldə etmək üçün dəyişənlərin çəkilərini obyektiv şəkildə müəyyən etmək vacibdir. Əsas Komponentlərin Təhlili bir sıra tədqiqatçıların istifadə etdiyi seçim üsuludur. Bu üsuldən istifadə edərək müxtəlif ölçülü və tipli məlumat dəstlərində olan əsas mənanı tapmaq mümkündür. Üsul dəyişənlərin çəkilərinin hesablanması məsuldur. Əsas komponent təhlilindən istifadə etmək üçün dəyişənlərin davamlılıq, simmetriya və normal paylanma şərtlərini təmin etməsi lazımdır.

Çoxdəyişənli statistik təhlil “n” fərdləri (obyektləri) ilə əlaqəli “p” dəyişənlərini (xüsusiyyətlərini) araşdırır. Bu xüsusiyyətlərin bir neçəsinin bir-birindən asılı olmaması (olması) və “p” dəyərinin bu qədər yüksək olması təhlil üçün çətinliklər yaradır. Çox sayda dəyişənlə işləmək nəinki emal yükünü artırır, həm də dəyişənlərin (təxmini) müstəqillik qaydasını poza bilər. Bundan əlavə, nəticələri şərh etməkdə çətinliklər ola bilər. Bugünkü texnoloji cəhətdən inkişaf etmiş cəmiyyətdə emal yükü narahatlıq yaratmasa da, çoxlu sayda dəyişənlər üçün təhlil nəticələrini təhlil və təqdim etmək olduqca çətin ola bilər. ƏKT (Əsas Komponent Təhlili) belə vəziyyətlərdə istifadə olunan ən vacib yanaşmadır. Dəyişənlər arasında asılılıq strukturunu aradan qaldırmaq və/və ya ölçüsünü azaltmaq (yəni dəyişənləri daha az sayda və müəyyən əsas komponentlərə/amillərə toplamaq) üçün adətən istifadə olunan ƏKT təkə özlüyündə bir təhlil deyil, həm də digər təhlillər üçün məlumatların hazırlanması üsuludur.

n nəfərin (müşahidələrin) və p dəyişənlərinin matrisi. " p " ölçülü fəzada X -i nəzərə alsaq, məlumat matrisi (hər fərd bir nöqtə təmsil edir) çoxsaylı nöqtələrin (nöqtə buludunun) toplusu kimi təsvir edilə bilər. Dəyişənlər arasında tam müstəqillik ola bilmədiyi üçün bulud şəklində verilmiş həndəsi formanın oxları bir-birinə perpendikulyar ola bilməz və ona görə də onun tərfi qeyri-mümkündür. Lakin bu nöqtələrin perpendikulyar oxları olan ellipsoid üzərində yerləşdirilməsi daha konkret və izahedici məlumatlar verəcəkdir. Bu çevrilmədə oxlar boyunca nöqtələrin ümumi fərqi dəyişməz qalır və yeni oxlar bir-birinə perpendikulyardır.

Əsas komponent təhlilinin (ƏKT) necə edildiyinə dair addım-addım izahat aşağıda verilmişdir:

1. Standartlaşdırma: Birincisi, məlumatlar elə çevrilir ki, onun orta dəyəri sıfır və standart kənarlaşma bir olsun. Bu, məlumatların standartlaşdırılması prosesində ilk addımdır. Bütün dəyişənlər daha sonra miqayisə edilə bilən miqyasda olacaq.

2. Kovariasiya matrisinin hesablanması: ƏKT normallaşdırılmış məlumatların kovariasiya matrisini hesablamaq üçün istifadə olunur. Müxtəlif dəyişənlər arasında mövcud olan əlaqələrin təsviri kovariasiya matrisi ilə təmin edilir. Əlavə 2 məlumatların normallaşdırılması üzrə təfərrüatları təqdim edir.

3. Xüsusi qiymətlərin və xüsusi vektorların hesablanması: Sonra kovariasiya matrisinin xüsusi qiymətləri və xüsusi vektorları hesablanmışdır. Xüsusi qiymətlər hər bir əsas komponent tərəfindən tutulan variasiya miqdarının ölçüsüdür və xüsusi vektorlar bu komponentlərin hansı istiqamətdə hərəkət etdiyini göstərir.

4. Çeşidləmə və Seçmə: Xüsusi qiymətləri çeşidləmək üçün azalan qaydadan istifadə edilir və onu müşayiət edən xüsusi vektorlar bu sıraya uyğun olaraq yerləşdirilir. Əsas komponentlərə daxil edilən dəyişənlər arasında ən böyük öz dəyərlərinə malik olanlar daha çox məlumat verir.

5. Proyeksiya: Məlumatların seçilmiş əsas komponentlərə proyeksiyası prosesi vasitəsilə yeni alt fəza yaradılır. Bu, bir-biri ilə əlaqəli olmayan və əsas komponent balları adlanan yeni dəyişənlər toplusuna səbəb olur.

2.3. KMO və Bartlett Testləri

Nümunənin uyğunluğunu yoxlamaq üçün Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) və Bartlett testindən istifadə edilmişdir. Bu testlər bütün mövcud məlumatları birlikdə qiymətləndirir. KMO dəyərinin 0,5-dən yuxarı olması və Bartlett sınağı üçün 0,05-dən aşağı əhəmiyyətlilik səviyyəsi məlumatlarda əhəmiyyətli korrelyasiya olduğunu göstərir. Dəyişən kollinearlıq tək dəyişənin digər dəyişənlərlə nə qədər güclü korrelyasiya olduğunu göstərir.

3. REGIONAL İNKİŞAFIN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ ÜÇÜN MƏLUMAT

3.1. Əsas dəyişənlər

CRDI müxtəlif region və rayonların ümumi inkişaf vəziyyətini qiymətləndirmək və müqayisə etmək üçün müxtəlif göstəriciləri birləşdirən müəkkəb ölçüdür. Göstəricilərin seçimi məqsədlərdən, kontekstdən və mövcud məlumatlardan asılı olaraq dəyişə bilər, lakin burada regional inkişafıla bağlı performansını müqayisə etmək üçün ümumi istifadə edilən bəzi göstəricilər verilmişdir.

Adambaşına düşən Ümumi Daxili Məhsul (ÜDM):

Adambaşına düşən ÜDM adambaşına düşən orta iqtisadi məhsulu ölçən əsas iqtisadi göstəricidir. Bu, regionun ümumi iqtisadi rifahı haqqında məlumat verir.

Təhsil göstəriciləri:

Savahlılıq dərəcəsi: Əhalidə oxuyub və yazabilən insanların faizi.

Orta təhsil illəri: yaşı 25 və ya daha yuxarı olan şəxsin rəsmi təhsildə keçirdiyi illərin ortalaması sayı.

Sağlamlıq göstəriciləri:

Doğulanda qəzələnən ömür uzunluğu: Yeni doğulmuş körpənin yaşaya biləcəyi ortalaması il sayı.

Körpə ölümünün nisbəti: hər 1000 diri doğuşa bir yaşa qədər olan körpələrin sayı.

Məşğulluq və işsizlik nisbətləri:

Əmək qabiliyyətli əhalinin məşğulluq və işsizlik faizi.

Gəlir bərabərsizliyi göstəriciləri:

Cini əmsalı: Əhali daxilində gəlir bərabərsizliyinin ölçüsüdür, burada 0 mükəmməl bərabərliyi, 1 isə mükəmməl bərabərsizliyi təmsil edir.

Yoxsulluq nisbəti: Yoxsulluq həddindən aşağı səviyyədə yaşayan əhalinin faizi.

İnfrastruktur və çıxış:

Təmiz su və kanalizasiyaya çıxış: Təmiz suya və lazımi kanalizasiya qurğularına çıxışı olan əhalinin faizi.

Elektrik enerjisinə çıxış: Etibarlı elektrik enerjisinə çıxışı olan əhalinin faizi.

Texnologiyanın qəbulu:

İnternetə çıxış nisbəti: İnternetə çıxışı olan əhəlinin faizi.

Mobil telefondan istifadə: Mobil telefona sahib olma və istifadəsinin yayılması.

Ekoloji dayanıqlıq:

Karbon emissiya səviyyələri: Adambaşına düşən istixana qazı emissiyalarının miqdarı.

Meşə örtüyü: Meşələrlə örtülmüş ərazinin faizi.

İnsan inkişafı:

İnsan inkişafı indeksi (İİİ): İİİ, insan inkişafının hərtərəfli ölçüsünü təmin edən, gözlənilən ömür uzunluğu, təhsil və gəlirlə bağlı göstəriciləri özündə birləşdirən, BMT tərəfindən hazırlanmış mürəkkəb indeksdir.

3.1.1. Təhlil üçün istifadə edilən dəyişənlər toplusu

CRDI yaratmaq üçün 8 müxtəlif mövzu üzrə cəmi 57 göstəricidən istifadə olunur. İstifadə olunan məlumatlar 2020-2022-ci illərə aiddir. Məlumatların mövcudluğu göstəricilərin seçilməsində əsas məhdudiyyət idi. CİNİ əmsalı kimi rifah göstəriciləri regional səviyyədə hazırlanmır. Xüsusilə ətraf mühit və innovasiya ilə bağlı kifayət qədər göstəricilərin olmaması təhlilin izahedici gücünü məhdudlaşdırır. Buna görə də, Dövlət Statistika Sistemində mövcud olan regional inkişafın əsas ölçüləri ilə bağlı ən uyğun göstəricilər seçilmişdir.

1. Demografik göstəricilər**Cədvəl 3: Demografik göstəricilər**

Nö	Dəyişənin kodu	Mövzu	Dəyişənin adı	Mənbə
1.	DEM1	Demografiya	Əhali	AZSTAT
2.	DEM2	Demografiya	01.01.2021-ci il tarixinə əhəlinin sıxlığı (1 kv.km, insan)	AZSTAT
3.	DEM3	Demografiya	Orta yaş - ümumi	Yaş qrupu üzrə xüsusi əhəli məlumatlarından istifadə edərək hesablanmışdır.

Nö	Dəyişənin kodu	Mövzu	Dəyişənin adı	Mənbə
4.	DEM4	Demoqrafiya	Orta yaş - kişilər	Yaş qrupu üzrə xüsusi əhali məlumatlarından istifadə edərək hesablanmışdır.
5.	DEM5	Demoqrafiya	Orta yaş - qadınlar	AZSTAT-ın yaş qrupu üzrə xüsusi əhali məlumatlarından istifadə edərək hesablanmışdır
6.	DEM6	Demoqrafiya	Ölkədəki Əhəlinin Payı (%)	AZSTAT
7.	DEM7	Demoqrafiya	Urbanizasiya nisbəti (%) = Urban. əhəli/ümumi əhəli	AZSTAT məlumatlarından istifadə edərək hesablanmışdır
8.	DEM8	Demoqrafiya	Şəhər və rayonlar üzrə əhəlinin hər 1000 nəfərinə müəyyən edilmiş sosial müavinət alan işsizlər	AZSTAT

2. İqtisadi göstəricilər

Cədvəl 4: İqtisadi göstəricilər

Nö	Dəyişənin kodu	Mövzu	Dəyişənin adı	Mənbə
9.	ECO1	İqtisadiyyat	Ümumi Daxili Məhsul	Regional nəticə, Regional investisiya, Regional gəlir məlumatlarından istifadə edərək hesablanmışdır
10.	ECO2	İqtisadiyyat	Adambaşına düşən ÜDM	Regional nəticə, Regional investisiya, Regional gəlir məlumatlarından istifadə edərək hesablanmışdır

№	Dəyişənin kodu	Mövzu	Dəyişənin adı	Mənbə
11.	ECO3	İqtisadiyyat	Ölkənin regionlarında iqtisadiyyatın əsas sahələri üzrə məhsul istehsalının nisbəti, faizlə	AZSTAT
12.	ECO4	İqtisadiyyat	Ölkənin rayonlarında iqtisadiyyatın əsas sahələrində adambaşına düşən məhsul istehsalının həcmi, manatla	AZSTAT
13.	ECO5	İqtisadiyyat	Dövlət investisiyaları	AZSTAT
14.	ECO6	İqtisadiyyat	Özəl investisiyalar	AZSTAT
15.	ECO7	İqtisadiyyat	Ölkənin iqtisadi rayonları üzrə əhalinin gəliri, %	AZSTAT
16.	ECO8	İqtisadiyyat	Regionun işçi qüvvəsi payı, %	AZSTAT
17.	ECO9	İqtisadiyyat	Məşğul əhalinin iqtisadi fəaliyyət növləri üzrə bölgüsü Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq	AZSTAT
18.	ECO10	İqtisadiyyat	Məşğul əhalinin iqtisadi fəaliyyət növləri üzrə bölgüsü İstehsal	AZSTAT
19.	ECO11	İqtisadiyyat	Vergi ödəyicisi - hüquqi şəxslər	AZSTAT
20.	ECO12	İqtisadiyyat	Vergi ödəyicisi - fiziki şəxslər	AZSTAT
21.	ECO13	İqtisadiyyat	Yeni yaradılmış fərdi sahibkarlıq subyektlərinin sayı	AZSTAT
22.	ECO14	İqtisadiyyat	Mövcud müəssisələr	AZSTAT

3. Sağlamlıq göstəriciləri

Cədvəl 5: Sağlamlıq göstəriciləri

No	Dəyişənin kodu	Mövzu	Dəyişənin adı	Mənbə
23.	HEALTH1	Sağlamlıq	Əhalinin hər 10000 nəfərə düşən xəstəliklərin sayı	AZSTAT
24.	HEALTH2	Sağlamlıq	Əhalinin hər 10000 nəfərinə düşən həkimlərin sayı	AZSTAT
25.	HEALTH3	Sağlamlıq	Əhalinin hər 10000 nəfərinə düşən tibb işçilərinin sayı	AZSTAT
26.	HEALTH4	Sağlamlıq	Əhalinin hər 10000 nəfərinə düşən xəstəxana çarpayılarının sayı	AZSTAT
27.	HEALTH5	Sağlamlıq	Əhalinin hər 10000 nəfərə düşən ambulator-poliklinikanın tutumu	AZSTAT
28.	HEALTH6	Sağlamlıq	İqtisadi regionlar, inzibati şəhər və rayonlar üzrə körpə ölümü	AZSTAT
29.	HEALTH7	Sağlamlıq	İqtisadi regionlar, inzibati şəhər və rayonlar üzrə doğumların sayı	AZSTAT
30.	HEALTH8	Sağlamlıq	Orta ölüm yaşı	AZSTAT
31.	HEALTH9	Sağlamlıq	Doğulanda gözlənilən ömür uzunluğu	AZSTAT

4. Təhsil göstəriciləri

Cədvəl 6: Təhsil göstəriciləri

No	Dəyişənin kodu	Mövzu	Dəyişənin adı	Mənbə
32.	EDU1	Təhsil	İdman infrastrukturundan istifadə nisbəti (İnsanlar/İdman müəssisəsi)	AZSTAT
33.	EDU2	Təhsil	İdmanla məşğul olan əhalinin hər min nəfərə nisbəti	AZSTAT
34.	EDU3	Təhsil	Orta təhsili başa vurub ali təhsil müəssisələrinə qəbul olan tələbələrin bölgüsü - Kişilər	AZSTAT
35.	EDU4	Təhsil	Orta təhsili başa vurub ali təhsil müəssisələrinə qəbul olan tələbələrin bölgüsü - Qadınlar	AZSTAT
36.	EDU5	Təhsil	Orta təhsil ili - ümumi	Yaş qrupu üzrə təhsil məlumatlarından istifadə edərək hesablanmışdır.
37.	EDU6	Təhsil	Orta təhsil ili – Kişilər	Yaş qrupu üzrə təhsil məlumatlarından istifadə edərək hesablanmışdır
38.	EDU7	Təhsil	Orta təhsil ili - Qadınlar	Yaş qrupu üzrə təhsil məlumatlarından istifadə edərək hesablanmışdır
39.	EDU8	Təhsil	Təhsil Sektorunda Məşğulluq	AZSTAT

5. Texnologiya və innovasiya göstəriciləri

Texnologiya və innovasiya göstəricilərinin mövcudluğundakı məhdudiyyətlər səbəbindən regional səviyyədə ali təhsil dəyişənləri potensial innovasiya göstəriciləri kimi istifadə edilmişdir. Bu yanaşma universitetlərin əsas rolunun bilik, elm, texnologiya və innovasiyalar istehsal etmək olduğu fərziyyəsinə əsaslanır.

Cədvəl 7: Texnologiya və innovasiya göstəriciləri

Nö	Dəyişənin kodu	Mövzu	Dəyişənin adı	Mənbə
40.	TECH1	İnnovasiya, texnologiya və təhsil	Ali təhsil müəssisələrinin sayı	AZSTAT
41.	TECH2	İnnovasiya, texnologiya və təhsil	Ali təhsil üzrə təhsil alan tələbələrin sayı	AZSTAT
42.	TECH3	İnnovasiya, texnologiya və təhsil	Qeydiyyatdan keçmiş ali təhsil tələbələrinin sayı	AZSTAT
43.	TECH4	İnnovasiya, texnologiya və təhsil	Ali təhsil məzunlarının sayı	AZSTAT
44.	TECH5	İnnovasiya, texnologiya və təhsil	İKT sektorunda məşğulluq	AZSTAT
45.	TECH6	İnnovasiya, texnologiya və təhsil	Peşəkar, elmi və texniki fəaliyyətlərdə məşğulluq	AZSTAT
46.	TECH7	İnnovasiya, texnologiya və təhsil	Maliyyə və sığorta sektorunda məşğulluq	AZSTAT
47.	TECH8	İnnovasiya, texnologiya və təhsil	Ölkənin iqtisadi rayonları üzrə əhalinin İKT sektorundan gəlirləri, min. manat	AZSTAT
48.	TECH9	İnnovasiya, texnologiya və təhsil	Məşğul əhalinin iqtisadi fəaliyyətlərə görə bölgüsü - incəsənət, əyləncə və istirahət	AZSTAT

6. Ətraf mühit göstəriciləri

Cədvəl 8: Ətraf mühit göstəriciləri

Nö	Dəyişənin kodu	Mövzu	Dəyişənin adı	Mənbə
49.	ENV1	Ətraf mühit	Regionun elektrik enerjisi istehlakı	AZSTAT
50.	ENV2	Ətraf mühit	Ölkənin iqtisadi, inzibati rayon və şəhərləri üzrə məişət və içməli sudan istifadə, milyon m ³ - Hər bir sakinə	AZSTAT
51.	ENV3	Ətraf mühit	Ölkənin iqtisadi, inzibati rayon və şəhərləri üzrə kənd təsərrüfatının suvarma və su təchizatı (milyon m ³)	AZSTAT
52.	ENV4	Ətraf mühit	Respublikanın iqtisadi və inzibati rayon və şəhərləri üzrə tullantı sularının axıdılması (milyon m ³)	AZSTAT
53.	ENV5	Ətraf mühit	Ölkənin iqtisadi, inzibati rayon və şəhərləri üzrə stasionar mənbələrdən atmosfərə buraxılan çirkləndirici emissiyalar (min ton)	AZSTAT
54.	ENV6	Ətraf mühit	Ölkənin iqtisadi, inzibati rayon və şəhərləri üzrə adambaşına düşən su istehlakı	AZSTAT
55.	ENV7	Ətraf mühit	Atmosfərə buraxılan çirkləndirici maddələr, hər kv km ²	AZSTAT
56.	ENV8	Ətraf mühit	Elektrik enerjisi, qaz və buxar istehsalı, bölüşdürmə və təchizat sektorunda məşğulluq	AZSTAT
57.	ENV9	Ətraf mühit	Su təchizatı; tullantıların təmizlənməsi və utilizasiyası sektorunda məşğulluq	AZSTAT

4. TƏHLİL VAHİDİ

Azərbaycanın Bakı İqtisadi Rayonunu əhatə edən 14 iqtisadi rayonu və Bakı şəhəri istisna olmaqla 64 rayonu CRDI, Tİİ indeksi, ƏMİ və CRDI üzrə sıralanıb. Təhlil edilməli olan region və rayonların siyahısı aşağıdakı cədvəl 9-da təqdim edilib.

Cədvəl 9: Təhlilin əsasını təşkil edən Azərbaycanın iqtisadi region və rayonları

Region		Region	
1	Baku city -total		
2	Nakhchivan Autonomous Republic -total	49	Lankaran-Astara economic region -total
3	Nakhchivan city	50	Astara district
4	Babak district	51	Jalilabad district
5	Julfa district	52	Lerik district
6	Kangarli district	53	Lankaran district
7	Ordubad district	54	Masalli district
8	Sadarak district	55	Yardimli district
9	Shahbuz district	56	Central Aran economic region -total
10	Sharur district	57	Mingachevir city
11	Absheron-Khizi economic region -total	58	Agdash district
12	Sumgayit city	59	Goychay district
13	Absheron district	60	Kurdamir district
14	Khizi district	61	Ujar district
15	Daghlig Shirvan economic region -total	62	Yevlakh district
16	Aghsu district	63	Zardab district
17	Ismayilli district	64	Mil-Mughan economic region -total
18	Gobustan district	65	Beylagan district
19	Shamakhi district	66	Imishli district
20	Ganja-Dashkasan economic region -total	67	Saatli district
21	Ganja city	68	Sabirabad district
22	Naftalan city	69	Shaki-Zagatala economic region -total
23	Dashkasan district	70	Balakan district
24	Goranboy district	71	Gakh district
25	Goygol district	72	Gabala district
26	Samukh district	73	Oghuz district
27	Karabakh economic region -total	74	Shaki district
28	Khankandi city	75	Zagatala district
29	Aghjabadi district	76	Eastern Zangazur economic region -total
30	Aghdam district	77	Jabrayil district
31	Barda district	78	Kalbajar district
32	Fuzuli district	79	Gubadli district
33	Khojaly district	80	Lachin district
34	Khojavand district	81	Zangilan district
35	Shusha district	82	Shirvan-Salyan economic region -total
36	Tartar district	83	Shirvan city
37	Gazakh-Tovuz economic region -total	84	Bilasuvay district
38	Aghstafa district	85	Hajigabul district
39	Gadabay district	86	Neftchala district
40	Gazakh district	87	Salyan district
41	Shamkir district		
42	Tovuz district		
43	Guba-Khachmaz economic region -total		
44	Khachmaz district		
45	Guba district		
46	Gusar district		
47	Siyazan district		
48	Shabran district		

Cədvəl 10: Təhlil üçün region və göstəricilər

[illegible]

5. KOMPOZİT REGIONAL İNKİŞAF İNEKSİ ÜZRƏ REGIONLARIN SIRALANMASI

Bu bölmədə 14 iqtisadi rayon üzrə CRDI, innovasiya və texnologiya, ətraf mühit indeksi hazırlanmışdır. 14 iqtisadi rayonun ümumi müqayisəsi regional siyasətlərin hazırlanmasında faydalı ola bilər.

5.1. Kompozit regional inkişad indeksi

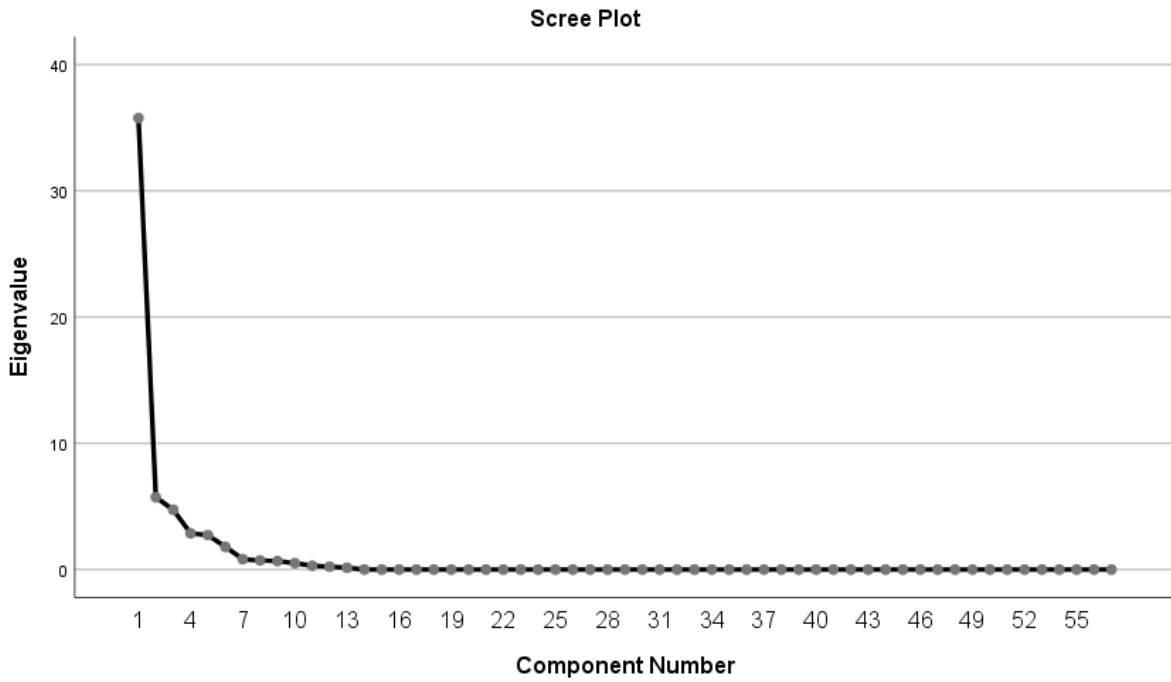
5.1.1. Xüsusi dəyərlər

Cədvəl 11: CRDI Dəyişənləri üçün xüsusi dəyərlər

Komponent	İlkin xüsusi dəyərlər			Yüklərin kvadratlarının cəminin çıxarılması		
	Cəmi	Variasiya %-i	Kumulyativ %	Cəmi	Variasiya %-i	Kumulyativ %
1	35,771	62,756	62,756	35,771	62,756	62,756
2	5,726	10,045	72,801	5,726	10,045	72,801
3	4,735	8,307	81,108	4,735	8,307	81,108
4	2,868	5,031	86,139	2,868	5,031	86,139
5	2,727	4,785	90,924	2,727	4,785	90,924
6	1,794	3,148	94,072	1,794	3,148	94,072
7	0,823	1,443	95,515			
8	0,717	1,258	96,773			
9	0,669	1,174	97,947			
10	0,508	0,892	98,839			

Aşağıdakı qrafikdən göründüyü kimi, birinci komponent kifayət qədər izahedici gücə malikdir. 14 x 57 matrisdə 67,3% dispersiya dərəcəsi kifayət qədərdir.

Diagram 1: Komponentlərin xüsusi dəyərlərinin qrafiki

5.1.2. Əsas komponentlər

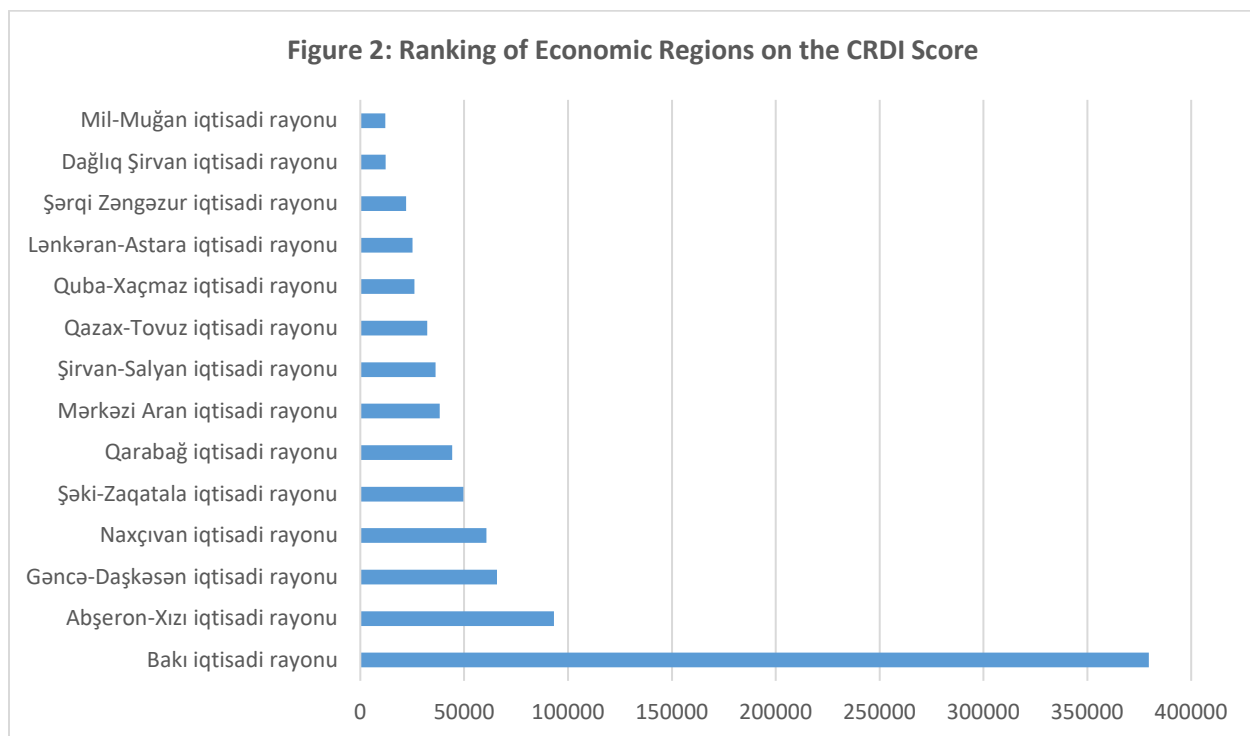
Cədvəl 12 CRDI üçün əsas komponentlər

Dəyişən	1	2	3	4	5	6
DEM1	0,927	-0,328	0,081	-0,053	0,015	0,092
DEM2	0,981	-0,151	0,040	-0,047	-0,090	-0,027
DEM3	0,640	0,143	0,093	0,553	0,483	0,118
DEM4	0,661	0,142	0,051	0,496	0,516	0,099
DEM5	0,609	0,137	0,136	0,595	0,438	0,139
DEM6	0,919	-0,340	0,097	-0,024	0,047	0,089
DEM7	0,763	0,242	-0,472	0,115	0,069	-0,010
DEM8	0,305	0,576	0,411	0,286	-0,162	-0,066
ECO1	0,986	-0,120	0,045	-0,055	-0,063	-0,031
ECO2	0,958	0,122	-0,146	-0,182	0,012	-0,012
ECO3	0,988	-0,088	0,037	-0,051	-0,074	-0,046
ECO4	0,274	0,706	-0,187	-0,505	0,245	-0,076

Dəyişən	1	2	3	4	5	6
ECO5	0,888	-0,020	0,148	0,344	-0,001	-0,069
ECO6	0,981	-0,043	0,099	-0,092	-0,073	-0,062
ECO7	0,981	-0,144	0,052	-0,067	-0,068	-0,038
ECO8	0,944	-0,280	0,097	-0,049	0,037	0,091
ECO9	-0,327	-0,589	0,341	-0,260	0,230	0,398
ECO10	0,974	0,016	-0,150	0,000	0,017	0,046
ECO11	0,981	-0,149	0,018	-0,027	-0,098	-0,042
ECO12	0,923	-0,348	0,000	-0,112	-0,005	0,084
ECO13	0,560	-0,738	-0,039	-0,091	0,161	0,243
ECO14	0,978	-0,126	0,070	-0,025	-0,100	-0,065
HEALTH1	0,219	0,278	-0,729	0,194	-0,034	0,475
HEALTH2	0,992	0,014	-0,097	-0,023	0,006	0,033
HEALTH3	0,892	0,080	-0,101	-0,094	0,312	0,163
HEALTH4	0,667	0,259	0,356	0,537	-0,113	-0,165
HEALTH5	0,480	0,446	0,409	-0,333	0,436	-0,116
HEALTH6	0,404	-0,025	-0,807	0,201	-0,023	0,147
HEALTH7	-0,376	-0,555	0,040	-0,155	-0,281	0,143
HEALTH8	-0,116	0,253	0,899	-0,011	0,015	0,182
HEALTH9	-0,116	0,253	0,899	-0,011	0,015	0,182
EDU1	0,173	0,206	0,176	0,661	-0,566	-0,281
EDU2	0,448	0,330	-0,686	0,175	-0,200	0,156
EDU3	0,427	0,745	-0,028	-0,343	0,203	0,211
EDU4	0,485	0,662	0,201	-0,299	0,216	0,023
EDU5	0,834	0,415	-0,004	-0,113	-0,001	-0,062
EDU6	0,826	0,379	-0,019	-0,178	-0,155	-0,133
EDU7	0,813	0,430	0,010	-0,059	0,111	-0,009
EDU8	0,939	-0,283	0,146	0,037	0,023	0,087
TECH1	0,985	-0,072	0,082	-0,061	-0,081	-0,049
TECH2	0,988	-0,070	0,070	-0,049	-0,083	-0,025
TECH3	0,989	-0,066	0,060	-0,040	-0,085	-0,026
TECH4	0,989	-0,061	0,062	-0,039	-0,081	-0,035

Dəyişən	1	2	3	4	5	6
TECH5	0,984	-0,120	0,059	-0,030	-0,092	-0,041
TECH6	0,985	-0,108	0,053	-0,018	-0,092	-0,048
TECH7	0,978	-0,147	0,074	-0,030	-0,085	-0,051
TECH8	0,982	-0,095	0,065	-0,036	-0,099	-0,059
TECH9	0,900	-0,213	0,082	0,102	0,170	0,219
ENV1	0,979	-0,158	-0,094	0,000	-0,042	0,005
ENV2	0,748	0,414	-0,445	-0,056	0,075	0,026
ENV3	-0,304	-0,481	-0,037	0,184	0,682	-0,239
ENV4	0,175	-0,040	-0,204	-0,163	0,160	-0,694
ENV5	-0,973	0,134	-0,074	0,055	0,093	0,096
ENV6	-0,258	-0,476	-0,254	0,018	0,580	-0,516
ENV7	0,980	-0,111	0,054	-0,029	-0,104	-0,072
ENV8	0,976	-0,132	-0,043	-0,124	0,041	-0,047
ENV9	0,990	-0,079	0,026	-0,051	-0,053	-0,065

5.1.3. CRDI üzrə iqtisadi rayonların sıralaması

Cədvəl 13: CRDI üzrə iqtisadi rayonların balları və sıralamaları

<i>Region</i>	<i>CRDI balı</i>	<i>Sıralama</i>
Bakı iqtisadi rayonu	3,79,542	1
Abşeron-Xızı iqtisadi rayonu	93,183	2
Gəncə–Daşkəsən iqtisadi rayonu	65,766	3
Naxçıvan iqtisadi rayonu	60,728	4
Şəki–Zaqatala iqtisadi rayonu	49,658	5
Qarabağ iqtisadi rayonu	44,178	6
Mərkəzi Aran iqtisadi rayonu	38,299	7
Şirvan–Salyan iqtisadi rayonu	36,256	8
Qazax–Tovuz iqtisadi rayonu	32,204	9
Quba–Xaçmaz iqtisadi rayonu	26,083	10
Lənkəran–Astara iqtisadi rayonu	25,208	11
Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonu	22,040	12
Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu	12,258	13
Mil–Muğan iqtisadi rayonu	12,057	14

5.2. İqtisadi rayonlar üzrə innovasiya və texnologiya indeksi

5.2.1. Xüsusi dəyərlər

Cədvəl 14: Variasiyanın cəminin izahı

Komponent	İlkin xüsusi dəyərlər			Yüklərin kvadratlarının cəminin çıxarılması		
	Cəmi	Variasiya %-i	Kumulyativ %	Cəmi	Variasiya %-i	Kumulyativ %
1	8,779	97,548	97,548	8,779	97,548	97,548
2	0,202	2,245	99,794			
3	0,015	0,167	99,961			

Cədvəl 15: KMO və Bartlett testləri

Kaiser-Meyer-Olkin seçmə uyğunluğunun ölçüsü.		0,734
Bartlett'in Sferiklik Testi	təxmini Xi-kvadrat	531,897
	df	36
	Sig.	0,000

5.2.2. Əsas komponentlər

Cədvəl 16 Təhlil üçün istifadə olunan əsas komponentlər

Dəyişən	Dəyişənin kodu	Komponent 1
Ali təhsil müəssisələrinin sayı	TECH1	0,997
Ali təhsil üzrə təhsil alan tələbələrin sayı	TECH2	0,998
Qeydiyyatdan keçmiş ali təhsil tələbələrinin sayı	TECH3	0,998
Ali təhsil məzunlarının sayı	TECH4	0,998
İKT sektorunda məşğulluq	TECH5	0,998
Peşəkar, elmi və texniki fəaliyyətlərdə məşğulluq	TECH6	0,998
Maliyyə və sığorta sektorunda məşğulluq	TECH7	0,997
35. Ölkənin iqtisadi rayonları üzrə əhalinin İKT sektorundan gəlirləri, min. manat	TECH8	0,996
9.8 Məşğul əhalinin iqtisadi fəaliyyətlərə görə bölgüsü - incəsənət, əyləncə və istirahət	TECH9	0,904

5.2.3. İqtisadi rayonların Tİİ üzrə sıralaması

Cədvəl 17: İqtisadi rayonların Tİİ üzrə sıralaması

<i>Region</i>	<i>Tİİ balı</i>	<i>Sıralama</i>
Bakı iqtisadi rayonu	88,851	1
Gəncə–Daşkəsən iqtisadi rayonu	0,8179	2
Abşeron–Xızı iqtisadi rayonu	0,6430	3
Şəki–Zaqatala iqtisadi rayonu	0,4633	4
Lənkəran–Astara iqtisadi rayonu	0,4378	5
Naxçıvan iqtisadi rayonu	0,4344	6
Mərkəzi Aran iqtisadi rayonu	0,4022	7
Qarabağ iqtisadi rayonu	0,3939	8
Quba–Xaçmaz iqtisadi rayonu	0,2245	9
Qazax–Tovuz iqtisadi rayonu	0,1785	10
Şirvan–Salyan iqtisadi rayonu	0,0903	11
Mil–Muğan iqtisadi rayonu	0,0493	12
Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonu	0,0486	13
Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu	0,0224	14

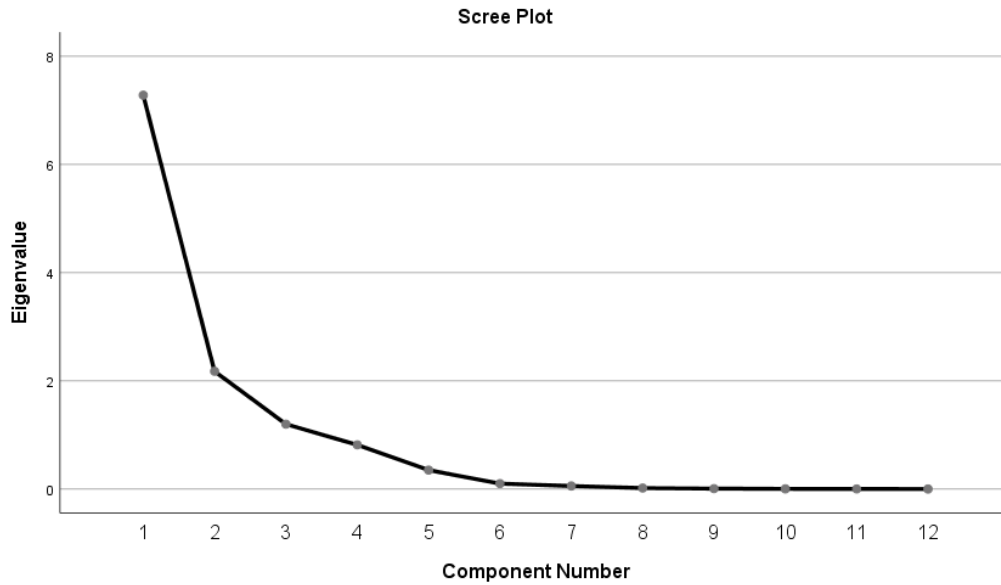
5.3. İqtisadi rayonlar üçün ətraf mühit indeksi

5.3.1. Xüsusi dəyərlər

Cədvəl 18: Variasiyanın cəminin izahı

Komponent	İlkin xüsusi dəyərlər			Yüklərin kvadratlarının cəminin çıxarılması		
	Cəmi	Variasiya %-i	Kumulyativ %	Cəmi	Variasiya %-i	Kumulyativ %
1	7,280	60,663	60,663	7,280	60,663	60,663
2	2,175	18,129	78,791	2,175	18,129	78,791
3	1,199	9,988	88,780	1,199	9,988	88,780
4	0,816	6,798	95,577			
5	0,350	2,913	98,490			

Diagram 3: Xüsusi dəyərlər - Ətraf mühit faktorları

14 iqtisadi rayon üçün seçilmiş 12 ətraf mühit dəyişəni ilə aparılan əsas komponent təhlilində izahat dərəcəsi 60% səviyyəsində olsa da, KMO və Bartlett Testi dəyərləri 0,50-dən az olduğu üçün ətraf mühit indeksinin izahat səviyyəsi kifayət deyil.

Cədvəl 19: KMO və Bartlett testi

Kaiser-Meyer-Olkin seçmə uyğunluğunun ölçüsü.		0,299
Bartlett'in Sferiklik Testi	təxmini Xi-kvadrat	329,728
	df	66
	Sig.	0,000

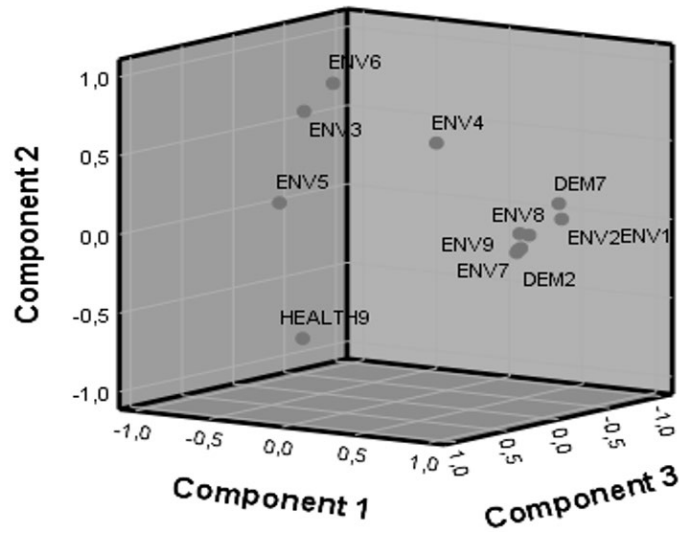
5.3.2. Əsas komponentlər

Cədvəl 20: Ətraf mühit faktorları üçün əsas komponentlər

	Komponent		
	1	2	3
ENV1	0,982	0,061	0,102
ENV2	0,792	0,059	-0,485
ENV3	-0,359	0,752	0,382
ENV4	0,235	0,547	-0,060

	Komponent		
	1	2	3
ENV5	-0,965	0,020	-0,243
ENV6	-0,258	0,920	0,244
ENV7	0,973	-0,035	0,211
ENV8	0,971	0,080	0,177
ENV9	0,982	-0,011	0,182
DEM2	0,975	-0,022	0,200
DEM7	0,806	0,165	-0,439
HEALTH9	-0,227	-0,648	0,585
Çıxarma metodu: Əsas komponentlərin təhlili. a. 3 komponent çıxarılır.			

Diagram 4: Komponent nümunəsi

5.3.3. ƏMİ üzrə iqtisadi rayonların sıralaması

Cədvəl 21: Ətraf Mühit İndeksi üzrə iqtisadi rayonların sıralaması

Region	ƏMİ balı	Sıralama
Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonu	11,923	1
Qarabağ iqtisadi rayonu	11,407	2
Mil-Muğan iqtisadi rayonu	10,448	3

<i>Region</i>	<i>ƏMİ balı</i>	<i>Sıralama</i>
Qazax-Tovuz iqtisadi rayonu	0,9645	4
Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu	0,7946	5
Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu	0,7037	6
Mərkəzi Aran iqtisadi rayonu	0,6861	7
Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu	0,6778	8
Lənkəran-Astara iqtisadi rayonu	0,5864	9
Naxçıvan iqtisadi rayonu	0,3822	10
Şirvan-Salyan iqtisadi rayonu	0,2764	11
Gəncə-Daşkəsən iqtisadi rayonu	0,2131	12
Abşeron-Xızı iqtisadi rayonu	-12,174	13
Bakı iqtisadi rayonu	-63,779	14

5.3.4. Nəticə və tövsiyələr

Bakı, şübhəsiz ki, Azərbaycanın ən inkişaf etmiş iqtisadi rayonu və ölkənin əsas inkişaf mərkəzidir. Digər bölgələrdən xeyli yüksək performans göstərdiyi üçün daha üstündür. Sonrakı yerdə Abşeron-Xızı, daha sonra Gəncə-Daşkəsən və Naxçıvan iqtisadi rayonları gəlir. Onlar yuxarı səviyyə təşkil edirlər. Orta səviyyə 5-dən 9-a kimi yer alan rayonlardır. Sonuncu səviyyəyə balları 30.000-dən aşağı olanlar və bura Lənkəran-Astara iqtisadi rayonu (LAİR) daxildir. Son iki rayon olan "Dağlıq Şirvan" və "Mil-Muğan" eyni səviyyədəki digər rayonlardan xeyli aşağı ballara malikdir. Tİİ balında Gəncə-Daşkəsən Bakıdan sonra ikinci, LAİR isə beşinci yerdədir. Bu, həmin regionlarda ali təhsil müəssisələrinin olması ilə bağlıdır. EMİ üzrə isə geri qaytarılan Şərqi Zəngəzur və Qarabağ əraziləri yuxarıda olmaqla, mövqe əksinədir. CRDI balında sonuncu yeri tutan iki region bu səviyyənin ilk beşliyindədir. LAİR 9-cudur və CRDI üzrə ən yüksək regionlar bu indeks üzrə ən aşağı dərəcələrə malikdir.

Bu indeksdə hər region üzrə ətraflı məlumat yoxdur. Məsələn, Abşeron-Xızı rayonuna Cədvəl 25-də göstərildiyi kimi ölkənin ən az inkişaf etmiş rayonlarından biri olan Xızı daxildir. Eynilə Gəncə-Daşkəsən rayonunda da Daşkəsən rayonu var, hansı ki, ölkədə CRDI üzrə aşağı reytingli rayonlar sırasındadır. İnkişaf səviyyəsinə əsaslanaraq uyğun siyasətlər hazırlamaq üçün müqayisədə vahid kimi rayondan istifadə etmək daha yaxşıdır.

6. 64 İNZİBATİ RAYON VƏ ŞƏHƏRLƏR (BAKİ XARİC) ÜÇÜN KOMPOZİT REGIONAL İNKİŞAF İNDEKSİ

Bu bölmədə bütün iqtisadi rayonlar məlumat dəstindən çıxarılıb və yalnız rayon səviyyəli CRDI hazırlanıb. Bəzi şəhərlər də nümunə kimi daxil edilmişdir. Bakı regionu kənar bölgə olduğu üçün təhlildən çıxarılıb. Aparılan təhlillərə işğaldan yeni azad edilmiş rayonlar da daxil edilib. AZSTAT bu bölgələrdə qeydiyyatda olan əhəlinin statistikasını aparmağa davam edib və sosial dəyişənlərə dair məlumatların kifayət qədər olduğu müəyyən edilmişdir. Bu rayonların regional inkişafı ilə bağlı hazırlanacaq siyasətlərdə CRDI-yə daxil edilməsi faydalı olacaq və bu rayonlar üçün müvafiq siyasət addımlarına və investisiyalara töhfə verəcəkdir.

6.1. Rayonlar üzrə kompozit regional inkişaf indeksi

6.1.1. Xüsusi dəyərlər

Cədvəl 22: Rayon və şəhərlər üçün CRDI komponentlərinin xüsusi qiymətləri

Variasiyanın cəminin izahı						
Komponent	İlkin xüsusi dəyərlər			Yüklərin kvadratlarının cəminin çıxarılması		
	Cəmi	Variasiya %-i	Kumulyativ %	Cəmi	Variasiya %-i	Kumulyativ %
1	19,609	34,402	34,402	19,609	34,402	34,402
2	7,361	12,914	47,316	7,361	12,914	47,316
3	4,620	8,106	55,422	4,620	8,106	55,422
4	3,765	6,605	62,027	3,765	6,605	62,027
5	2,729	4,787	66,814	2,729	4,787	66,814
6	2,440	4,280	71,095	2,440	4,280	71,095
7	2,082	3,652	74,747	2,082	3,652	74,747
8	2,045	3,588	78,334	2,045	3,588	78,334
9	1,806	3,169	81,503	1,806	3,169	81,503
10	1,503	2,637	84,141	1,503	2,637	84,141
11	1,143	2,005	86,146	1,143	2,005	86,146
12	1,003	1,759	87,905	1,003	1,759	87,905

6.1.2. Əsas komponentlər

Cədvəl 23: CRDI üçün istifadə olunan əsas komponentlər

Dəyişənin kodu	1	2	3	4	5	6
DEM1	0,814	-0,509	0,092	0,179	-0,032	-0,023
DEM2	0,377	0,221	0,606	-0,236	-0,128	-0,270
DEM3	0,075	0,461	0,725	-0,293	-0,050	0,069
DEM4	0,083	0,468	0,698	-0,299	-0,052	0,063
DEM5	0,063	0,439	0,738	-0,282	-0,046	0,076
DEM6	0,808	-0,500	0,184	0,147	-0,028	-0,018
DEM7	0,561	0,445	0,142	-0,454	-0,080	0,058
DEM8	-0,137	0,594	0,492	0,169	-0,153	-0,010
ECO1	0,939	-0,134	0,004	0,041	0,064	-0,164
ECO2	0,517	0,344	-0,540	-0,032	0,283	0,014
ECO3	0,862	0,070	-0,049	-0,028	0,096	-0,251
ECO4	0,294	0,408	-0,338	-0,116	-0,396	0,122
ECO5	0,380	0,170	0,220	0,156	-0,231	-0,067
ECO6	0,544	0,440	-0,220	0,237	0,175	0,139
ECO7	0,925	-0,247	0,022	0,044	0,047	-0,017
ECO8	0,840	-0,456	0,124	0,184	-0,006	-0,002
ECO9	0,274	-0,741	0,001	0,273	0,131	0,165
ECO10	0,902	0,013	0,139	0,034	-0,084	-0,248
ECO11	0,895	-0,224	0,044	-0,107	-0,093	-0,140
ECO12	0,767	-0,577	0,011	0,010	0,038	0,076
ECO13	0,397	-0,724	-0,044	-0,080	0,170	0,084
ECO14	0,759	0,024	0,095	-0,080	-0,231	0,173
HEALTH1	0,228	0,067	0,083	-0,168	0,321	0,277
HEALTH2	0,736	0,326	-0,137	-0,127	0,419	0,156
HEALTH3	0,488	0,309	-0,121	-0,113	0,608	0,212
HEALTH4	0,174	0,382	0,222	0,166	0,272	0,299
HEALTH5	0,065	0,425	0,038	0,268	0,555	0,272

Dəyişənin kodu	1	2	3	4	5	6
HEALTH6	0,158	0,106	-0,278	-0,496	-0,328	0,308
HEALTH7	-0,016	-0,619	-0,026	0,017	-0,011	0,103
HEALTH8	-0,243	0,148	0,246	0,708	0,171	-0,341
HEALTH9	-0,243	0,148	0,246	0,708	0,171	-0,341
EDU1	-0,018	0,077	0,205	0,114	-0,150	0,038
EDU2	0,484	0,047	-0,512	-0,080	-0,012	0,220
EDU3	0,066	0,541	-0,418	0,238	-0,074	-0,148
EDU4	0,117	0,467	-0,386	0,377	0,042	-0,046
EDU5	0,427	0,408	-0,381	0,259	-0,328	-0,170
EDU6	0,384	0,342	-0,405	0,287	-0,326	-0,170
EDU7	0,434	0,440	-0,336	0,223	-0,311	-0,159
EDU8	0,750	-0,476	0,188	0,227	0,004	0,027
TECH1	0,722	0,345	0,075	0,236	0,152	0,330
TECH2	0,796	0,252	0,147	0,241	0,075	0,272
TECH3	0,809	0,240	0,165	0,226	0,021	0,258
TECH4	0,807	0,259	0,156	0,225	0,044	0,244
TECH5	0,908	-0,064	0,100	0,015	-0,091	-0,205
TECH6	0,920	-0,006	0,159	0,018	-0,134	-0,133
TECH7	0,877	-0,183	0,077	-0,038	-0,157	0,036
TECH8	0,718	0,213	0,013	-0,003	0,030	-0,372
TECH9	0,777	-0,258	0,192	0,164	0,000	0,043
ENV1	0,819	-0,240	-0,026	-0,127	-0,241	0,144
ENV2	0,553	0,461	-0,383	-0,183	-0,089	0,166
ENV3	0,046	-0,557	-0,144	-0,124	0,017	0,093
ENV4	0,148	0,064	-0,109	-0,434	0,345	-0,395
ENV5	-0,424	-0,110	0,154	0,358	-0,458	0,374
ENV6	0,043	-0,180	-0,248	-0,491	0,174	-0,143
ENV7	0,575	0,242	-0,052	-0,354	0,193	-0,543
ENV8	0,764	0,043	-0,040	-0,217	0,104	-0,204
ENV9	0,590	0,179	-0,192	-0,140	-0,357	0,206

6.1.3. Azərbaycanda rayonların və seçilmiş şəhərlərin CRDI üzrə reyting sıralaması

Cədvəl 24: CRDI əsasında rayon və şəhərlərin reyting sıralaması

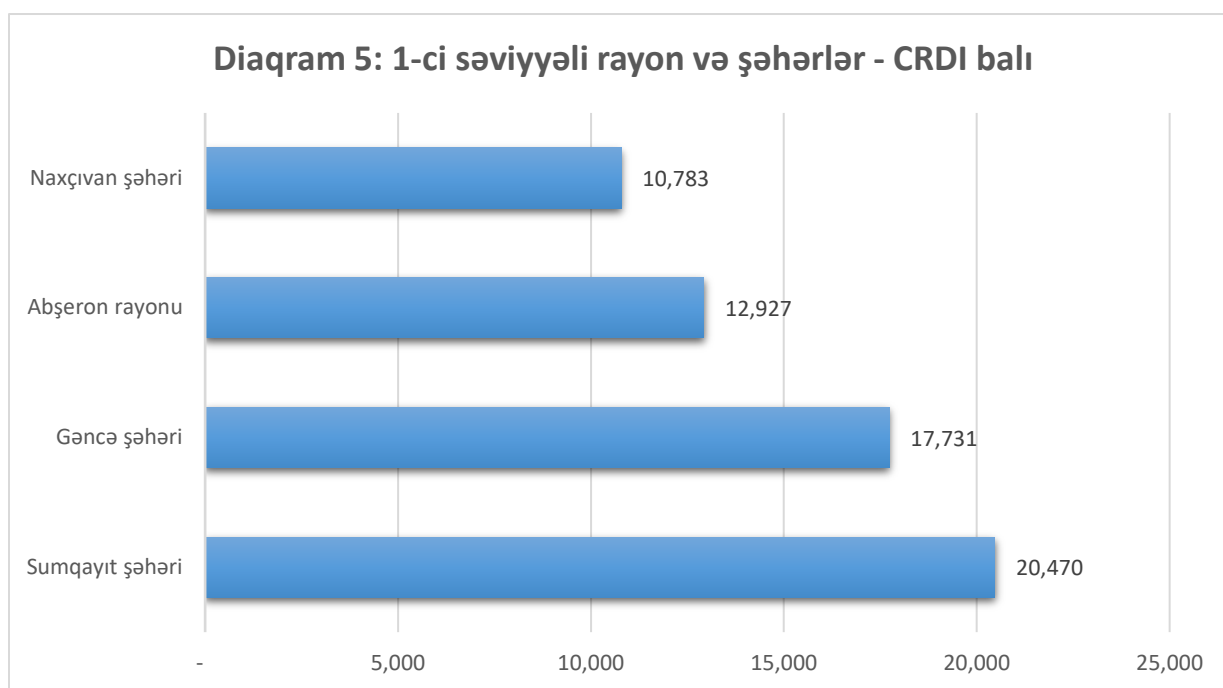
<i>Region</i>	<i>İndeks balı</i>	<i>Sıralama</i>
Sumqayıt şəhəri	20,470	1
Gəncə şəhəri	17,731	2
Abşeron rayonu	12,927	3
Naxçıvan şəhəri	10,783	4
Lənkəran rayonu	8,512	5
Mingəçevir şəhəri	8,401	6
Şəki rayonu	7,983	7
Şirvan şəhəri	7,464	8
Şəmkir rayonu	7,165	9
Bərdə rayonu	6,745	10
Xaçmaz rayonu	6,617	11
Quba rayonu	6,288	12
Masallı rayonu	6,188	13
Cəlilabad rayonu	6,183	14
Tovuz rayonu	5,875	15
Salyan rayonu	5,509	16
Sabirabad rayonu	5,195	17
Ağcabədi rayonu	5,149	18
Qazax rayonu	5,086	19
Zaqatala rayonu	5,032	20
İmişli rayonu	5,023	21
Qəbələ rayonu	5,002	22
Yevlax rayonu	4,964	23
Şərur rayonu	4,878	24
Ağdam rayonu	4,768	25
Göyçay rayonu	4,690	26
Goranboy rayonu	4,621	27
Beyləqan rayonu	4,449	28

Ağdaş rayonu	4,366	29
Füzuli rayonu	4,314	30
Şamaxı rayonu	4,138	31
Biləsuvar rayonu	4,103	32
Kürdəmir rayonu	4,091	33
Qusar rayonu	4,072	34
Neftçala rayonu	3,982	35
Astara rayonu	3,970	36
Naftalan şəhəri	3,902	37
Babək rayonu	3,841	38
Qax rayonu	3,793	39
Hacıqabul rayonu	3,689	40
Balakən rayonu	3,662	41
Saatlı rayonu	3,658	42
İsmayilli rayonu	3,586	43
Göygöl rayonu	3,517	44
Ağsu rayonu	3,120	45
Gədəbəy rayonu	3,110	46
Ucar rayonu	3,069	47
Siyəzən rayonu	3,055	48
Samux rayonu	3,035	49
Şabran rayonu	2,993	50
Tərtər rayonu	2,953	51
Culfa rayonu	2,936	52
Oğuz rayonu	2,897	53
Ağstafa rayonu	2,872	54
Zərdab rayonu	2,822	55
Ordubad rayonu	2,781	56
Şuşa rayonu	2,423	57
Xızı rayonu	2,404	58
Daşkəsən rayonu	2,387	59
Yardımlı rayonu	2,351	60

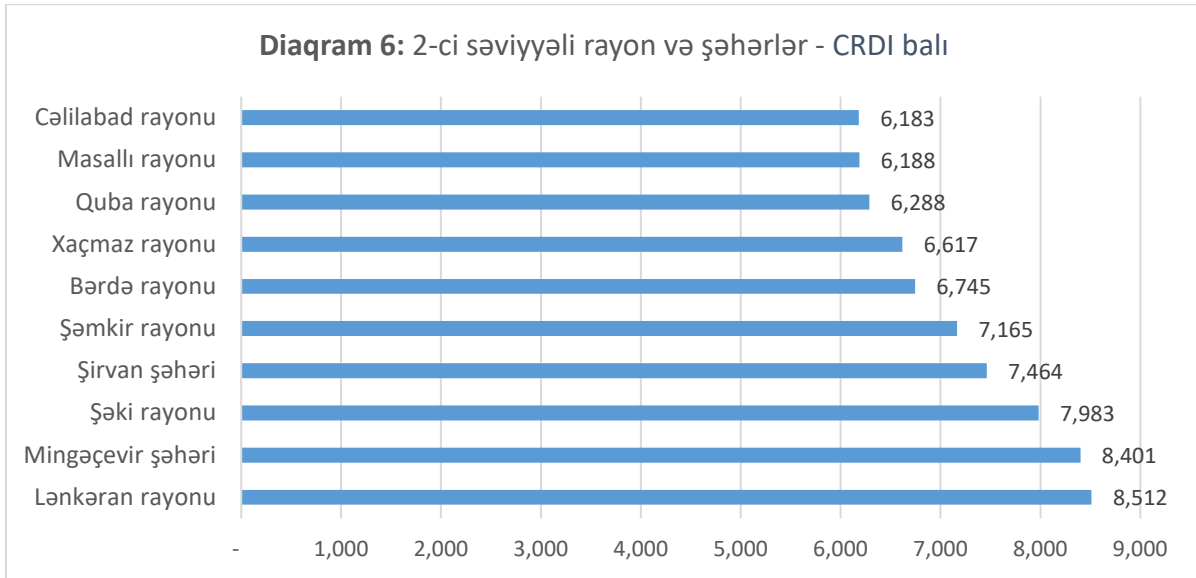
Kəngərli rayonu	2,343	61
Şahbuz rayonu	2,281	62
Laçın rayonu	2,218	63
Zəngilan rayonu	2,196	64
Lerik rayonu	2,193	65
Cəbrayıl rayonu	2,145	66
Qobustan rayonu	2,134	67
Qubadlı rayonu	2,028	68
Kəlbəcər rayonu	1,985	69
Sədərək rayonu	1,919	70
Xocavənd rayonu	1,459	71
Xankəndi şəhəri	0,848	72
Xocalı rayonu	0,774	73

6.1.4. Rayon və şəhərlərin inkişaf səviyyəsinə görə qruplaşdırılması

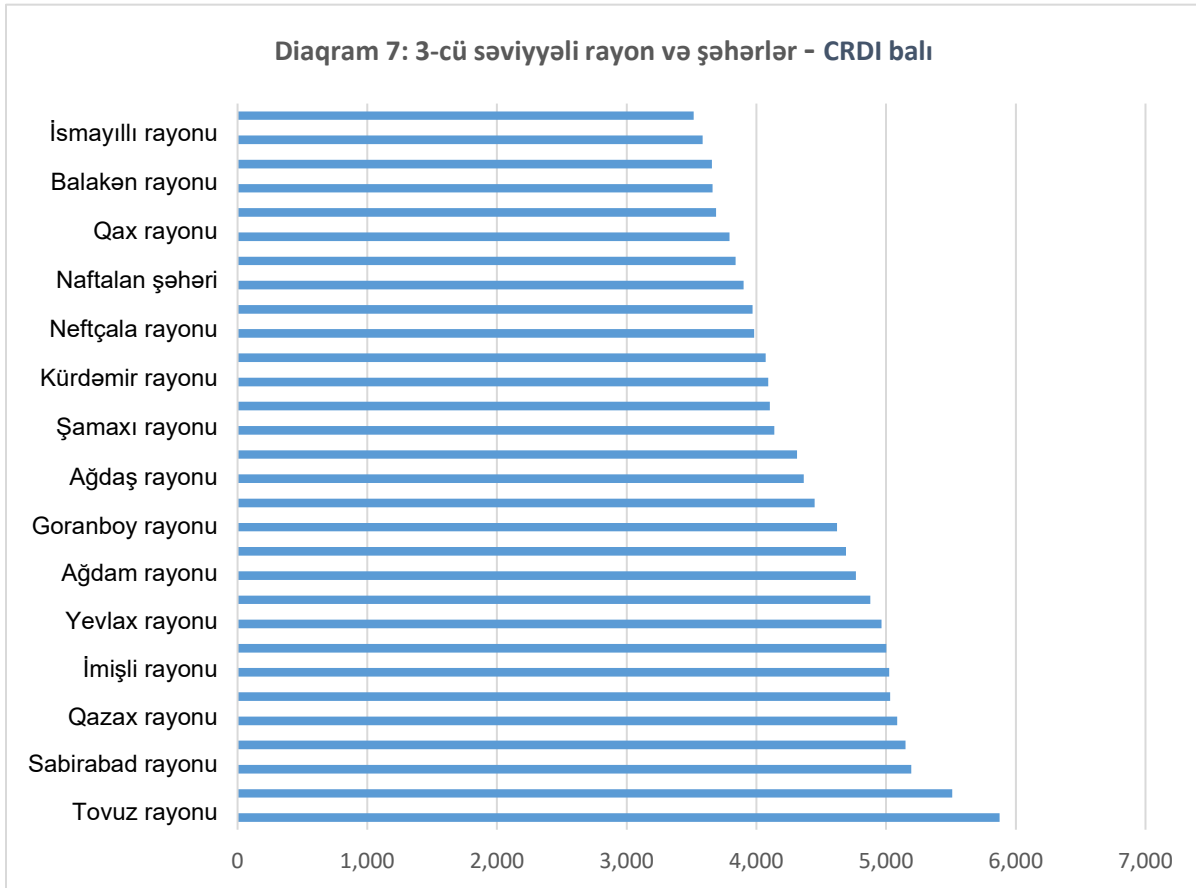
1-ci səviyyəli rayon və şəhərlər-CRDI Sıralaması

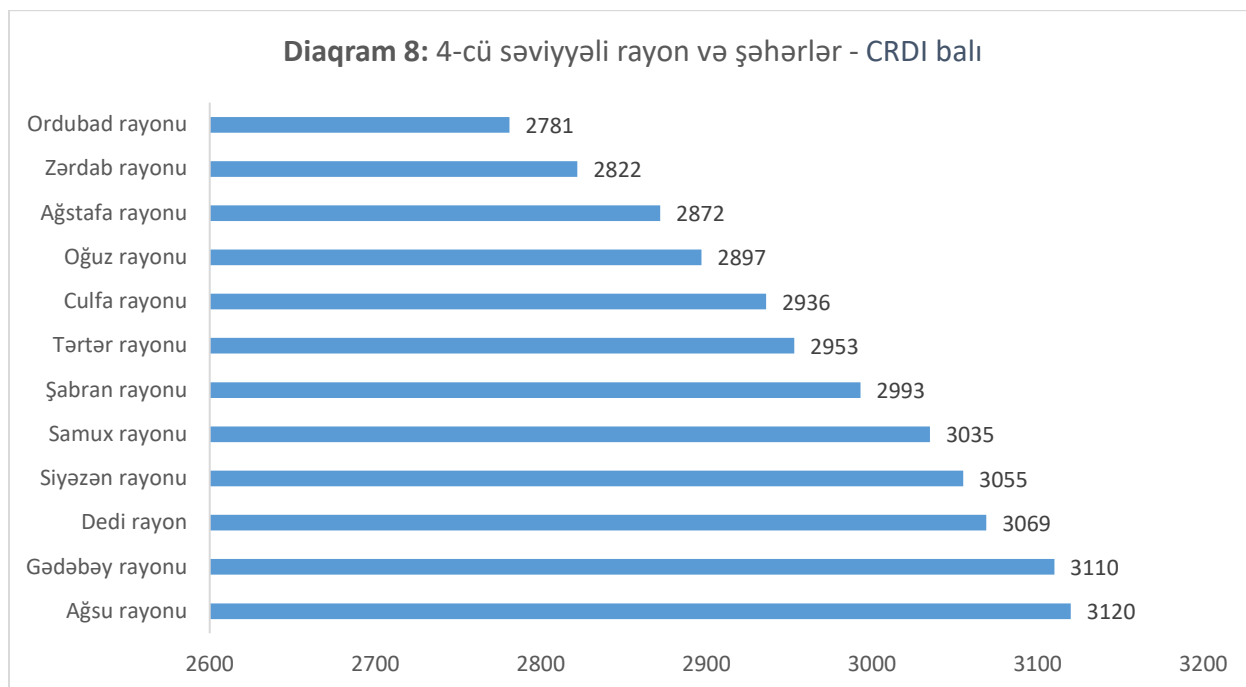
2-ci səviyyəli rayon və şəhərlər-CRDI Sıralaması

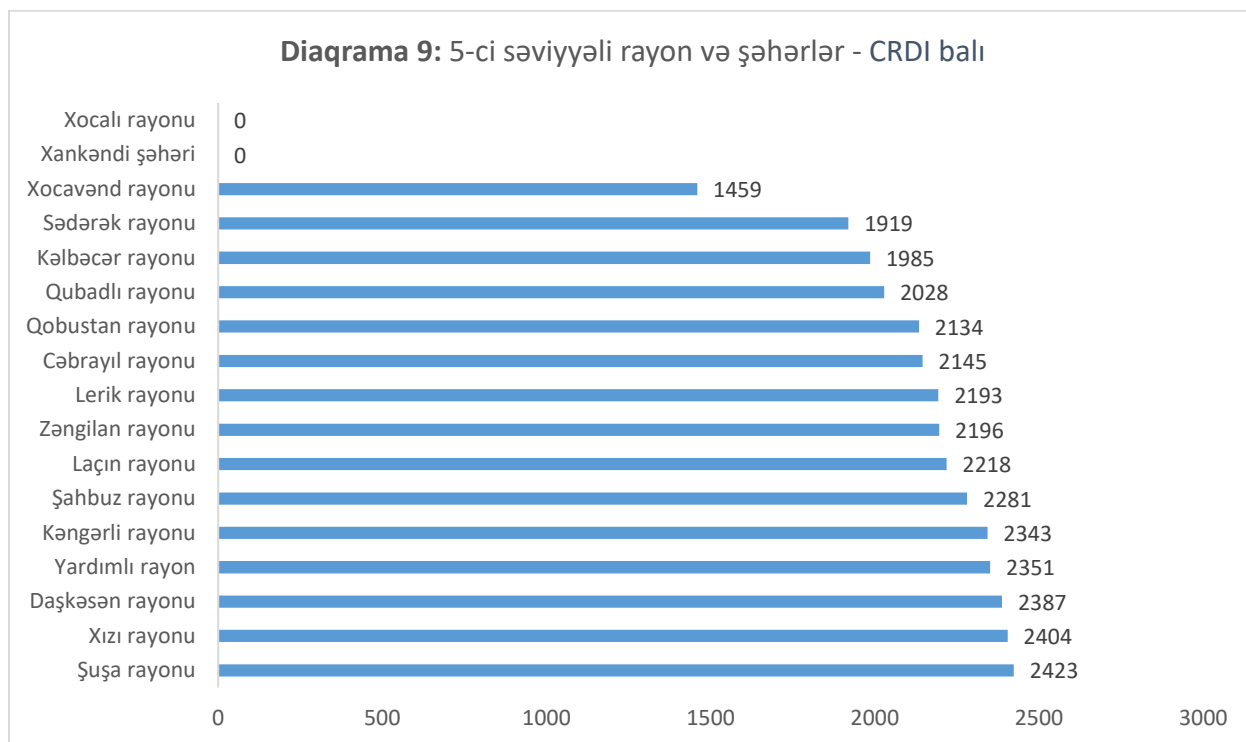
3-cü səviyyəli rayon və şəhərlər-CRDI Sıralaması

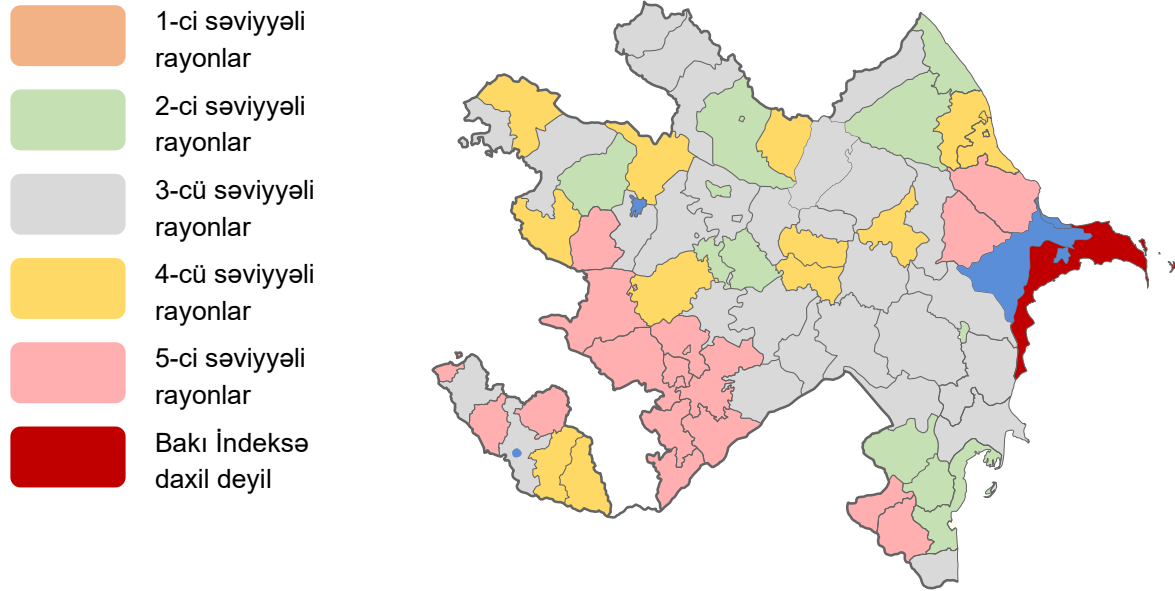
4-cü səviyyəli rayon və şəhərlər-CRDI Sıralaması

5-ci səviyyəli rayon və şəhərlər-CRDI Sıralaması

CRDI üzrə inkişaf səviyyəsinə görə Azərbaycan rayonlarının xəritəsi

Cədvəl 25: İnkişaf səviyyəsinə görə rayonların təsnifatı-CRDI

Region	İndeks balı	Sıralama	Dönüş nöqtələri	Səviyyə	Say
Sumqayıt şəhəri	20,470	1		1	4
Gəncə şəhəri	17,731	2	15,5%	1	
Abşeron rayonu	12,927	3	37,2%	1	
Naxçıvan şəhəri	10,783	4	19,9%	1	
Lənkəran rayonu	8,512	5	26,7%	2	10
Mingəçevir şəhəri	8,401	6	1,3%	2	
Şəki rayonu	7,983	7	5,2%	2	
Şirvan şəhəri	7,464	8	6,9%	2	
Şəmkir rayonu	7,165	9	4,2%	2	
Bərdə rayonu	6,745	10	6,2%	2	
Xaçmaz rayonu	6,617	11	1,9%	2	
Quba rayonu	6,288	12	5,2%	2	
Masallı rayonu	6,188	13	1,6%	2	
Cəlilabad rayonu	6,183	14	0,1%	2	
Tovuz rayonu	5,875	15	5,2%	3	30
Salyan rayonu	5,509	16	6,6%	3	
Sabirabad rayonu	5,195	17	6,0%	3	
Ağcabədi rayonu	5,149	18	0,9%	3	
Qazax rayonu	5,086	19	1,2%	3	

<i>Region</i>	<i>İndeks balı</i>	<i>Sıralama</i>	<i>Dönüş nöqtələri</i>	<i>Səviyyə</i>	<i>Say</i>
Zaqatala rayonu	5,032	20	1,1%	3	
İmişli rayonu	5,023	21	0,2%	3	
Qəbələ rayonu	5,002	22	0,4%	3	
Yevlax rayonu	4,964	23	0,8%	3	
Şərur rayonu	4,878	24	1,8%	3	
Ağdam rayonu	4,768	25	2,3%	3	
Göyçay rayonu	4,690	26	1,6%	3	
Goranboy rayonu	4,621	27	1,5%	3	
Beyləqan rayonu	4,449	28	3,9%	3	
Ağdaş rayonu	4,366	29	1,9%	3	
Füzuli rayonu	4,314	30	1,2%	3	
Şamaxı rayonu	4,138	31	4,3%	3	
Biləsuvar rayonu	4,103	32	0,9%	3	
Kürdəmir rayonu	4,091	33	0,3%	3	
Qusar rayonu	4,072	34	0,5%	3	
Neftçala rayonu	3,982	35	2,3%	3	
Astara rayonu	3,970	36	0,3%	3	
Naftalan şəhəri	3,902	37	1,8%	3	
Babək rayonu	3,841	38	1,6%	3	
Qax rayonu	3,793	39	1,3%	3	
Hacıqabul rayonu	3,689	40	2,8%	3	
Balakən rayonu	3,662	41	0,7%	3	
Saatlı rayonu	3,658	42	0,1%	3	
İsmayıllı rayonu	3,586	43	2,0%	3	
Göygöl rayonu	3,517	44	2,0%	3	
Ağsu rayonu	3,120	45	12,7%	4	12
Gədəbəy rayonu	3,110	46	0,3%	4	
Ucar rayonu	3,069	47	1,3%	4	
Siyəzən rayonu	3,055	48	0,5%	4	
Samux rayonu	3,035	49	0,7%	4	
Şabran rayonu	2,993	50	1,4%	4	
Tərtər rayonu	2,953	51	1,3%	4	
Culfa rayonu	2,936	52	0,6%	4	
Oğuz rayonu	2,897	53	1,4%	4	
Ağstafa rayonu	2,872	54	0,8%	4	
Zərdab rayonu	2,822	55	1,8%	4	
Ordubad rayonu	2,781	56	1,5%	4	

Region	İndeks balı	Sıralama	Dönüş nöqtələri	Səviyyə	Say
Şuşa rayonu	2,423	57	14,8%	5	17
Xızı rayonu	2,404	58	0,8%	5	
Daşkəsən rayonu	2,387	59	0,7%	5	
Yardımlı rayonu	2,351	60	1,5%	5	
Kəngərli rayonu	2,343	61	0,3%	5	
Şahbuz rayonu	2,281	62	2,7%	5	
Laçın rayonu	2,218	63	2,9%	5	
Zəngilan rayonu	2,196	64	1,0%	5	
Lerik rayonu	2,193	65	0,1%	5	
Cəbrayıl rayonu	2,145	66	2,2%	5	
Qobustan rayonu	2,134	67	0,5%	5	
Qubadlı rayonu	2,028	68	5,2%	5	
Kəlbəcər rayonu	1,985	69	2,2%	5	
Sədərək rayonu	1,919	70	3,4%	5	
Xocavənd rayonu	1,459	71	31,6%	5	
Xankəndi şəhəri	0,848	72	72,1%	5	
Xocalı rayonu	0,774	73	9,5%	5	

6.1.5. Nəticə və tövsiyələr

Bakı istisna olmaqla 1-ci səviyyəli şəhər və rayonların reytingi göstərir ki, 1-ci səviyyənin tərkibində əsas şəhərlər və Bakıya yaxın olan Abşeron rayonu var. Bu rayonlarda vəziyyət artıq yaxşı olduğundan heç bir siyasət tövsiyə edilmir.

Cədvəl 26 Rayonların inkişaf səviyyəsinə əsasən siyasət tövsiyələri

Səviyyə	Siyasət tövsiyyəsi-
1	Sabit vəziyyət
2	Gücləndirmə
3	Yüksək səviyyənin sürətləndirilməsi
4	Aşağı səviyyənin sürətləndirilməsi
5	Aktivləşdirmə

CRDI üzrə sıralama oxşar inkişaf mərhələlərində olan rayonları qruplaşdırmağa imkan verir. Bu, hər bir rayonun inkişaf səviyyəsini, hansı müdaxilə və investisiyaların rayonların sosial-iqtisadi inkişafının artırılmasına kömək edə biləcəyini tam başa düşməyə imkan

verir. İndeks üzrə rayonların sıralanması regionların coğrafi yaxınlığa əsaslanan statistik vahiddə qruplaşdırıldığı geniş iqtisadi rayonlara nəzər salmaqla verilən məlumatdan daha çox regional inkişafa daha ətraflı baxmağa imkan verir. Region səviyyəsində inzibati quruluş olmadığı halda bu səviyyədə siyasət müdaxilələrinə qərar vermək regional inkişaf proqramlarının həyata keçirilməsində çətinliklərə səbəb olur. Çünki bütün inkişaf müdaxilələri üçün funksional vahidlər rayonlardır. Bütün müdaxilələr mərkəzi səviyyədən idarə olunmalı və yerli iqtisadi inkişaf üçün subsidiarlıq prinsipinə əməl etməməlidir.

Rayonların kontinumda yerləşdiyi yerdən asılı olaraq (Bakı istisna olmaqla) bəzi əsas şəhərlərlə birlikdə bütün rayonlar üçün beş qrup yaradılmışdır. Diaqram 5-9-dan göründüyü kimi, eyni qruplaşmada olan rayonların oxşar diapazonda balları var. Birinci dərəcəli rayon və şəhərlər üçün balanslaşdırılmış artım baxımından əlavə müdaxilə nəzərdə tutulmur. 2-5-ci səviyyəyə qədər olan qruplar üçün müxtəlif səviyyələrdə siyasət məsləhətləri mümkündür və yüksək dərəcədə tövsiyə olunur.

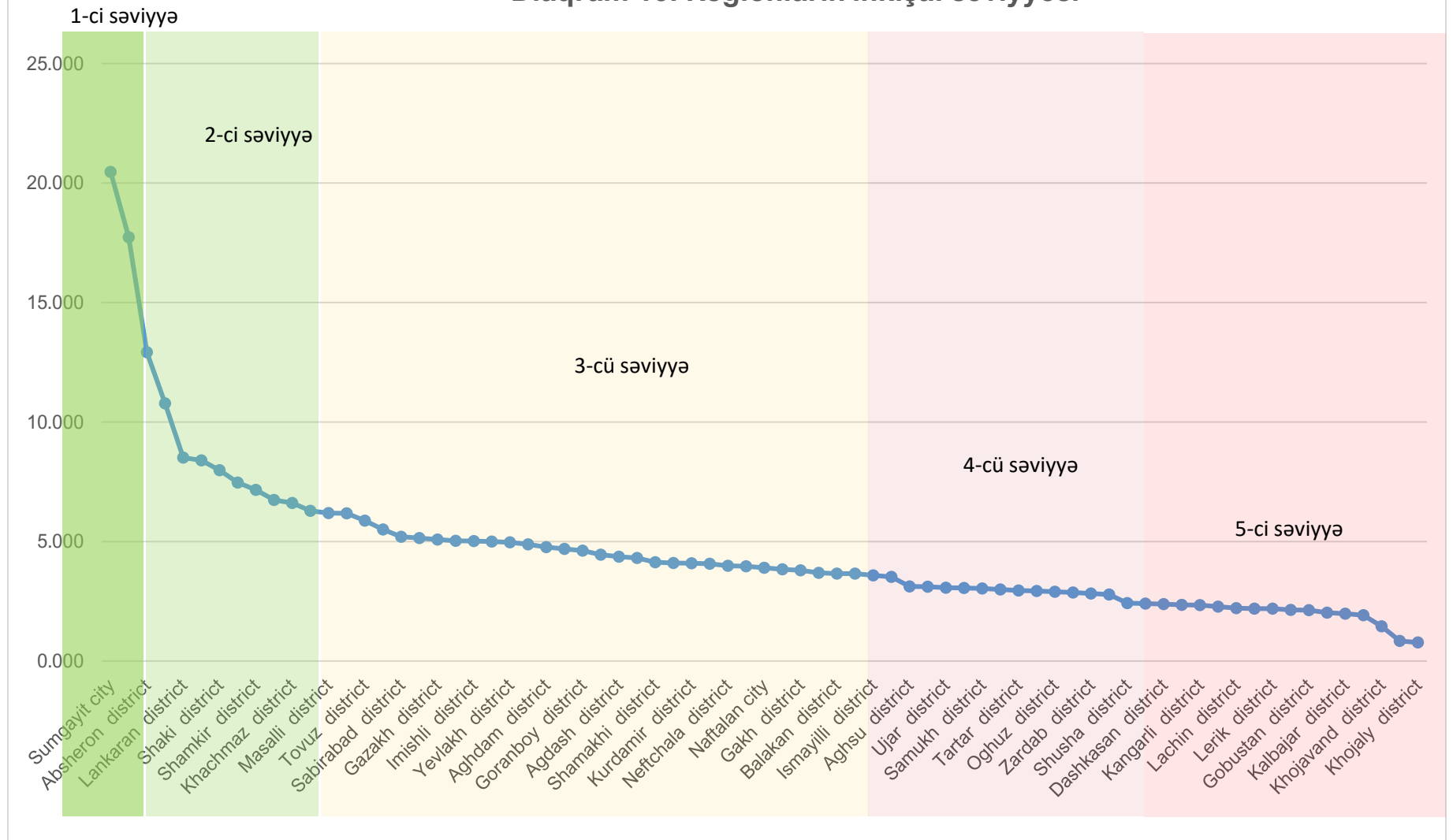
Dörd siyasət məsləhəti mərhələsi vurğulanır. Bunlar: aktivləşdirmə, yüksək səviyyənin sürətləndirilməsi, aşağı səviyyənin sürətləndirilməsi və artan qaydada gücləndirmə. Geridə qalan, yəni ən aşağı səviyyə, 5-ci səviyyədə qalan rayonlar üçün tövsiyə olunan fəaliyyət əsas ehtiyacları, infrastruktura sərmayələrə, həm fiziki, həm də rəqəmsal əlaqəyə və bazarlarla əlaqələrə diqqət yetirərək onların inkişafını aktivləşdirmək üçün addımlar atmaqdır. Bu qrupa 17 rayon daxildir. Bunlara Qarabağ və Şərqi Zəngilan İqtisadi Rayonlarında hökumətin məcburi köçkünlərin məskunlaşdırılması və iqtisadi fəaliyyəti aktivləşdirmək üçün infrastruktur və yaşayış binalarını yenidən qurduğu rayonlar daxildir. Lənkəran-Astara İqtisadi Rayonundan (LAİR) iki rayonu - Lerik və Yardımlını, əhatə edən səviyyədə qalan rayonlar üçün aydındır ki, daha çox səy tələb olunur. Tövsiyə olunur ki, yeni qaytarılan ərazilərdən başqa digər rayonlar üçün də xüsusi proqram hazırlansın. Bu rayonların bir qismi respublikanın kənarlarında dağlıq relyefə malik olan sərhəd rayonları olsun (Lerik, Yardımlı, Xızı, Şahbuz, Daşkəsən, Sədərək). Uzaq regionlar üçün əlaqə, əsas ehtiyacları investisiya və insan kapitalının inkişafı əsas rol oynayır. Yaxşı nəqliyyat infrastrukturunun yaradılması bu regionların böyüməsini aktivləşdirmək, bazarlar və təhsillə əlaqəni təmin etmək üçün əsasdır. Yaxşı rəqəmsal infrastruktura və savadlılığa investisiya etmək həm də onlayn təhsil və ticarətə virtual olaraq imkan verən məsafələri qısaltmağa kömək edə bilər. LAİR nümunəsində Lerik və Yardımlı rayonları regionda böyük hesab edilən Lənkəran, Cəlilabad və Masallı rayonları ilə yaxşı əlaqələndirilməlidir. Əhalinin mənzilə, enerjiyə, səhiyyəyə və təhsilə olan əsas ehtiyacları təcili olaraq ödənilməlidir ki, təhsil və iş axtarışında olan əmək qabiliyyətli insanların miqrasiyası nəticəsində bu bölgələrin əhalisinin azalmasının qarşısı alınsın. İnsan kapitalının inkişafı ucqar və geri qalan regionlar üçün xüsusilə vacibdir. Aşağı

səviyyədə yer alan rayonlar, əksinə, ƏMİ üzrə ən yüksək bal toplayıb. Bunun səbəbi, onların ənənəvi regenerativ kənd təsərrüfatından istifadə etmələridir, hansı ki karbon emissiyalarını və havanın çirklənməsini azaldır. Bu, sənaye fəaliyyətinin olmamasının daha az çirklənməyə səbəb olması ilə də əlaqədar ola bilər. Lerik və Yardımlı LAİR-in su mənbəsidir. Bütün böyük çayların mənbəsi onların dağlarından başlayır. Belə bölgələr üçün yaşıl inkişaf onların unikal biomüxtəlifliyini və ətraf mühitini qorumaq üçün təşviq edilməlidir, hansı ki, turistləri də cəlb edə bilər.

3-4-cü səviyyədə olan rayonların sürətlənmə üçün müxtəlif müdaxilələrə ehtiyacı var. 4-cü səviyyəli rayonların sürətlənməsi daha yavaş olacaq, çünki onlar sürətləndirmə üçün lazım olan əsas addımlara malik deyillər, buna görə də infrastruktur və insan kapitalının mövcudluğunu təmin edərək bu rayonlarda artım amillərinin sürətləndirilməsini təmin etmək üçün onlara dəstək verilməlidir. Bu rayonlar 5-ci səviyyəli rayonlara daha yaxındır və bir neçə ortaq xüsusiyyəti onlarla paylaşır. Məsələn, bir çoxları ölkənin və ya Xəzər dənizinin sərhədlərində yerləşən dağlıq rayonlardır. Bəziləri 5-ci səviyyəli rayonlarla bitişikdir, məsələn, Şabran və Siyəzən Xızı rayonuna yaxındır. Digər variant geridə qalmış dağ rayonlarının inkişafı üçün xüsusi proqram hazırlamaq olardı. Regional inkişaf spektrinin ortasında yer alan 3-cü səviyyəli rayonlar üçün onların artım amilləri sürətləndirilə bilər. Bu səviyyədə 30 rayon var və onlar əlavə araşdırma tələb edən müxtəlif qruplardır. Daha yüksək səviyyələrdə olanlar inkişaflarını sürətləndirmək üçün daha böyük perspektivlərə malikdirlər, lakin aşağı səviyyədə (dağ rayonlarını) olanlar isə daha çox səy göstərməlidirlər.

2-ci səviyyəli rayonlar inkişaflarını gücləndirmək üçün ən yaxşı şəkildə yerləşdirilir. Maraqlıdır ki, LAİR-in altı rayonundan üçü bu səviyyədədir, Lənkəran isə bu siyahıda ən yüksək rayondur. Buna həm də Lənkəranın regionda yeganə universitetə sahib olaraq Tİİ-də yüksək yer tutması kömək edir. Bu, innovasiyanın dəlilindən daha çox innovasiya potensialının göstəricisidir. Digər iki rayon Cəlləbad və Masallı da son iki yerlə bu pillədə qərarlaşıb. Bu nəticələr göstərir ki, bu rayonlarda artım güclənərsə, LAİR-də aşağı olan bütün digər rayonlar bundan faydalanacaq. Lənkəran yaxınlığında yerləşən Astara ilə daha çox fayda əldə edəcək. Regionun mərkəzi olan Lənkəran şəhəri nümunəsində Şimal Cənub və Şərq-Qərb Nəqliyyat Dəhlizlərinə yaxınlığı nəzərə alaraq, onu aqrotexniki və logistika mərkəzi kimi inkişaf etdirmək olar. Bu rayonlarda urbanizasiya göstəriciləri daha yüksəkdir və onların bir çox şəhəratrafı əraziləri investisiyalar cəlb etmək üçün daha da inkişaf etdirilə bilər.

Diaqram 10: Regionların inkişaf səviyyəsi

6.2. İnnovasiya və texnologiya indeksi

6.2.1. Xüsusi dəyərlər

Cədvəl 27 İnnovasiya və texnologiyanın xüsusi dəyərləri

Komponent	İlkin xüsusi dəyərlər			Yüklərin kvadratlarının cəminin çıxarılması		
	Cəmi	Variasiya %-i	Kumulyativ %	Cəmi	Variasiya %-i	Kumulyativ %
1	6,712	74,573	74,573	6,712	74,573	74,573
2	1,255	13,945	88,518	1,255	13,945	88,518
3	0,660	7,333	95,851			
4	0,219	2,436	98,287			
5	0,096	1,063	99,350			
6	0,035	0,386	99,737			

Cədvəl 28: KMO və Bartlett testləri

Kaiser-Meyer-Olkin seçmə uyğunluğunun ölçüsü.		0,737
Bartlett'in Sferiklik Testi	təxmini Xi-kvadrat	1499,643
	df	36
	Sig.	0,000

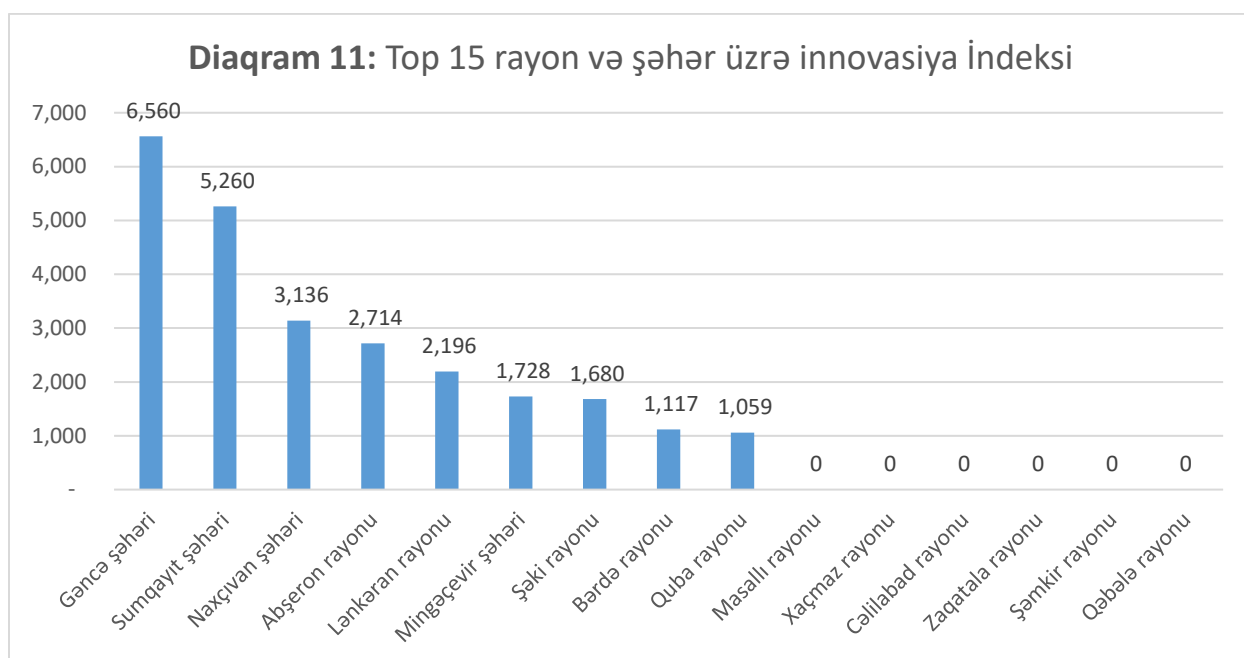
6.2.2. Əsas komponentlər

Cədvəl 29: Texnologiya və innovasiya-Komponentlər

Dəyişənin kodu	Komponent	
	1	2
TECH1	0,843	-0,496
TECH2	0,922	-0,378
TECH3	0,936	-0,339
TECH4	0,936	-0,332
TECH5	0,887	0,423
TECH6	0,916	0,349
TECH7	0,854	0,206

Dəyişənin kodu	Komponent	
	1	2
TECH8	0,667	0,478
TECH9	0,772	0,264
Çıxarma üsulu: Əsas komponent təhlili.		

6.2.3. Rayon və şəhərlər üzrə texnologiya və innovasiya indeksinin sıralanması

Cədvəl 30: Rayon və şəhərlərin sıralaması – Texnologiya və innovasiyalar

Region	İndeks balı	Sıralama
Gəncə şəhəri	6,560	1
Sumqayıt şəhəri	5,260	2
Naxçıvan şəhəri	3,136	3
Abşeron rayonu	2,714	4
Lənkəran rayonu	2,196	5
Mingəçevir şəhəri	1,728	6
Şəki rayonu	1,680	7
Bərdə rayonu	1,117	8

Region	İndeks balı	Sıralama
Quba rayonu	1,059	9
Masallı rayonu	0,856	10
Xaçmaz rayonu	0,850	11
Cəlilabad rayonu	0,821	12
Zaqatala rayonu	0,788	13
Şəmkir rayonu	0,723	14
Qəbələ rayonu	0,679	15
Qazax rayonu	0,678	16
Yevlax rayonu	0,676	17
Ağcabədi rayonu	0,671	18
Şirvan şəhəri	0,654	19
Şərur rayonu	0,637	20
Goranboy rayonu	0,629	21
Qusar rayonu	0,573	22
Ağdam rayonu	0,553	23
Şamaxı rayonu	0,543	24
Ağdaş rayonu	0,529	25
Tovuz rayonu	0,523	26
Neftçala rayonu	0,513	27
Füzuli rayonu	0,507	28
Sabirabad rayonu	0,499	29
Göyçay rayonu	0,464	30
Göygöl rayonu	0,459	31
Salyan rayonu	0,446	32
İmişli rayonu	0,423	33
Kürdəmir rayonu	0,423	34
Astara rayonu	0,414	35
Babək rayonu	0,413	36

Region	İndeks balı	Sıralama
İsmayilli rayonu	0,405	37
Biləsuvar rayonu	0,401	38
Qax rayonu	0,394	39
Balakən rayonu	0,390	40
Gədəbəy rayonu	0,389	41
Samux rayonu	0,381	42
Saatlı rayonu	0,379	43
Lerik rayonu	0,367	44
Zəngilan rayonu	0,363	45
Beyləqan rayonu	0,361	46
Tərtər rayonu	0,358	47
Ucar rayonu	0,348	48
Ağstafa rayonu	0,348	49
Zərdab rayonu	0,346	50
Şuşa rayonu	0,344	51
Daşkəsən rayonu	0,322	52
Ağsu rayonu	0,305	53
Oğuz rayonu	0,304	54
Yardımlı rayonu	0,303	55
Qubadlı rayonu	0,301	56
Şabran rayonu	0,283	57
Cəbrayıl rayonu	0,281	58
Ordubad rayonu	0,268	59
Qobustan rayonu	0,261	60
Culfa rayonu	0,249	61
Laçın rayonu	0,245	62
Hacıqabul rayonu	0,243	63
Siyəzən rayonu	0,241	64

Region	İndeks balı	Sıralama
Naftalan şəhəri	0,217	65
Kəngərli rayonu	0,165	66
Kəlbəcər rayonu	0,137	67
Şahbuz rayonu	0,125	68
Xızı rayonu	0,096	69
Sədərək rayonu	0,068	70
<i>Xocavənd rayonu</i>	0,054	71
<i>Xocalı rayonu</i>	0,021	72
<i>Xankəndi şəhəri</i>	0,000	73

6.3. Ətraf mühit indeksi

6.3.1. Xüsusi dəyərlər

Cədvəl 31: Ətraf mühit indeksinin xüsusi dəyərləri

Komponent	İlkin xüsusi dəyərlər			Yüklərin kvadratlarının cəminin çıxarılması		
	Cəmi	Variasiya %-i	Kumulyativ %	Cəmi	Variasiya %-i	Kumulyativ %
1	4,445	37,041	37,041	4,445	37,041	37,041
2	1,830	15,253	52,294	1,830	15,253	52,294
3	1,758	14,650	66,944	1,758	14,650	66,944
4	1,011	8,421	75,365	1,011	8,421	75,365
5	0,848	7,069	82,434			
6	0,635	5,294	87,728			
7	0,475	3,961	91,688			

6.3.2. Əsas komponentlər

Cədvəl 32: Ətraf mühit indeksinin əsas komponentləri

Dəyişənin kodu	Komponent			
	1	2	3	4
ENV1	0,671	0,501	0,158	-0,036
ENV2	0,699	0,434	-0,105	-0,265
ENV3	-0,029	0,157	0,852	0,268
ENV4	0,504	-0,660	0,214	-0,250
ENV5	-0,682	0,545	-0,051	0,280
ENV6	0,334	-0,218	0,736	0,209
ENV7	0,777	-0,392	-0,110	-0,055
ENV8	0,796	-0,022	-0,014	0,061
ENV9	0,658	0,597	-0,017	-0,278
DEM2	0,431	-0,139	-0,465	0,669
DEM7	0,782	0,031	-0,290	0,334
HEALTH9	-0,453	-0,236	-0,304	-0,202

Cədvəl 33: KMO və Bartlett testləri

Kaiser-Meyer-Olkin seçmə uyğunluğunun ölçüsü.		0,655
Bartlett'in Sferiklik Testi	təxmini Xi-kvadrat	479,557
	df	66
	Sig.	0,000

6.3.3. Sıralama-Ətraf mühit indeksi

**Cədvəl 34: Ətraf mühit indeksi əsasında rayon və şəhərlərin sıralaması-
Yüksək və aşağı rayonlar**

Region	İndeks balı	Sıralama
Yüksək 10		
Laçın rayonu	0,920	1
Kəlbəcər rayonu	0,918	2
Cəbrayıl rayonu	0,916	3
Gədəbəy rayonu	0,904	4
Qubadlı rayonu	0,887	5

Region	İndeks balı	Sıralama
Yüksək 10		
Lerik rayonu	0,789	6
Şahbuz rayonu	0,768	7
Yardımlı rayonu	0,739	8
Xocavənd rayonu	0,726	9
Zəngilan rayonu	0,718	10
Aşağı 10		
Xaçmaz rayonu	-0,299	64
Hacıqabul rayonu	-0,331	65
Naftalan şəhəri	-0,371	66
Salyan rayonu	-0,847	67
Naxçıvan şəhəri	-1,124	68
Gəncə şəhəri	-1,164	69
Mingəçevir şəhəri	-2,065	70
Abşeron rayonu	-2,181	71
Sumqayıt şəhəri	-3,110	72
Şirvan şəhəri	-3,128	73

Cədvəl 35: Ətraf mühit indeksi əsasında rayon və şəhərlərin sıralaması

Region	İndeks balı	Sıralama
Laçın rayonu	0,920	1
Kəlbəcər rayonu	0,918	2
Cəbrayıl rayonu	0,916	3
Gədəbəy rayonu	0,904	4
Qubadlı rayonu	0,887	5
Lerik rayonu	0,789	6
Şahbuz rayonu	0,768	7
Yardımlı rayonu	0,739	8
Xocavənd rayonu	0,726	9
Zəngilan rayonu	0,718	10
Xocalı rayonu	0,668	11
Sədərək rayonu	0,666	12
Balakən rayonu	0,624	13

Region	İndeks balı	Sıralama
Qobustan rayonu	0,622	14
Ordubad rayonu	0,607	15
Zərdab rayonu	0,568	16
Tovuz rayonu	0,556	17
Qax rayonu	0,554	18
Kəngərli rayonu	0,548	19
Qusar rayonu	0,541	20
Ucar rayonu	0,530	21
Ağdam rayonu	0,524	22
Oğuz rayonu	0,520	23
Ağstafa rayonu	0,518	24
Füzuli rayonu	0,491	25
Daşkəsən rayonu	0,487	26
Ağsu rayonu	0,476	27
Şüşa rayonu	0,436	28
Masallı rayonu	0,425	29
Saatlı rayonu	0,419	30
İsmayilli rayonu	0,417	31
Culfa rayonu	0,416	32
Samux rayonu	0,405	33
Zaqatala rayonu	0,396	34
Kürdəmir rayonu	0,384	35
Şərur rayonu	0,373	36
Goranboy rayonu	0,362	37
Sabirabad rayonu	0,332	38
Tərtər rayonu	0,328	39
Cəlilabad rayonu	0,320	40
Ağdaş rayonu	0,303	41
Göyçay rayonu	0,303	42
Biləsuvar rayonu	0,267	43
Şamaxı rayonu	0,260	44

Region	İndeks balı	Sıralama
Qəbələ rayonu	0,234	45
Göygöl rayonu	0,203	46
Quba rayonu	0,202	47
Babək rayonu	0,199	48
Qazax rayonu	0,169	49
Bərdə rayonu	0,162	50
Astara rayonu	0,113	51
Lənkəran rayonu	0,105	52
Yevlax rayonu	0,095	53
Şəmkir rayonu	0,093	54
İmişli rayonu	0,076	55
Neftçala rayonu	0,019	56
Ağcabədi rayonu	0,014	57
Beyləqan rayonu	-0,027	58
Şəki rayonu	-0,061	59
Siyəzən rayonu	-0,140	60
Xızı rayonu	-0,161	61
Şabran rayonu	-0,195	62
<i>Xankəndi şəhəri</i>	-0,219	63
Xaçmaz rayonu	-0,299	64
Hacıqabul rayonu	-0,331	65
<i>Naftalan şəhəri</i>	-0,371	66
Salyan rayonu	-0,847	67
<i>Naxçıvan şəhəri</i>	-1,124	68
<i>Gəncə şəhəri</i>	-1,164	69
<i>Mingəçevir şəhəri</i>	-2,065	70
Abşeron rayonu	-2,181	71
<i>Sumqayıt şəhəri</i>	-3,110	72
<i>Şirvan şəhəri</i>	-3,128	73

7. RAYONLAR ÜZRƏ CRDI - LƏNKƏRA-ASTARA İQTİSADI RAYONU

Bu bölmədə Lənkəran-Astara rayonu üzrə 57 göstərici ilə CRDI, 9 göstərici ilə İnnovasiya və Texnologiya İndeksi, 14 göstərici ilə Ətraf mühit indeks hazırlanmışdır. Bu indekslər 6 rayonun bir-birinə nisbətən inkişaf vəziyyətinin daha ətraflı rəsmini təqdim edir.

7.1. Kompozit Regional İnkişaf İndeksi

7.1.1. Xüsusi dəyərlər

Təhlil nəticələrinə görə, birinci əsas komponent 51,3% variasiya izahı səviyyəsi ilə indeks üçün kifayət qədərdir.

Cədvəl 36: Variasiyanın cəminin izahı

Komponent	İlkin xüsusi dəyərlər			Yüklərin kvadratlarının cəminin çıxarılması		
	Cəmi	Variasiya %-i	Kumulyativ %	Cəmi	Variasiya %-i	Kumulyativ %
1	29,240	51,298	51,298	29,240	51,298	51,298
2	9,982	17,512	68,811	9,982	17,512	68,811
3	7,260	12,737	81,547	7,260	12,737	81,547
4	4,755	8,343	89,890	4,755	8,343	89,890
5	3,495	6,131	96,021	3,495	6,131	96,021
6	2,268	3,979	100,000	2,268	3,979	100,000

Diagram 12: CRDI-nın xüsusi dəyərləri

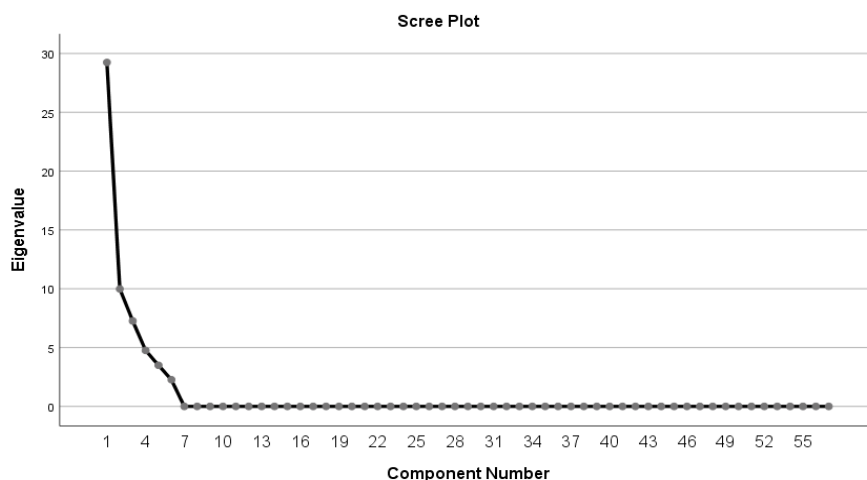
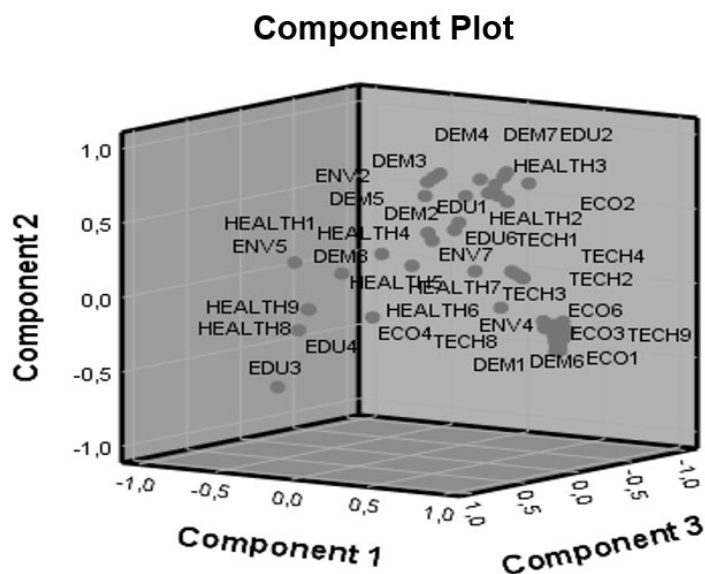

Diagram 12: Komponent nümunəsi: CRDI

7.1.2. Əsas komponentlər

Cədvəl 37: Komponent Matrisi CRDI

Dəyişən	Dəyişənin kodu	1	2	3	Sıralama
Əhali	DEM1	0,960	-0,268	-0,031	20
01.01.2021-ci il tarixinə əhalinin sıxlığı (1 kv.km, insan)	DEM2	0,172	0,398	-0,176	47
Orta yaş - ümumi	DEM3	0,384	0,844	0,321	37
Orta yaş – kişilər	DEM4	0,383	0,861	0,263	39
Orta yaş - qadınlar	DEM5	0,384	0,821	0,379	38
Əhalinin cəmi	DEM6	0,961	-0,267	-0,031	19
Urbanizasiya nisbəti (%) = Urban. əhali/ümumi əhali	DEM7	0,499	0,816	-0,197	32
2.4.5. Şəhər və rayonlar üzrə əhalinin hər 1000 nəfərinə müəyyən edilmiş sosial müavinət alan işsizlər	DEM8	0,183	0,260	0,896	46

Dəyişən	Dəyişənin kodu	1	2	3	Sıralama
<i>Ümumi Daxili Məhsul</i>	ECO1	0,968	-0,239	-0,039	12
<i>Adambaşına düşən ÜDM</i>	ECO2	0,529	0,627	-0,158	30
<i>34.1. Ölkənin regionlarında iqtisadiyyatın əsas sahələri üzrə məhsul istehsalının nisbəti, faizlə</i>	ECO3	0,965	-0,231	-0,064	16
<i>34.5. Ölkənin rayonlarında iqtisadiyyatın əsas sahələrində adambaşına düşən məhsul istehsalının həcmi, manatla</i>	ECO4	-0,394	-0,252	-0,214	55
<i>Dövlət investisiyaları</i>	ECO5	0,966	-0,193	-0,108	15
<i>Özəl investisiyalar</i>	ECO6	0,858	-0,173	-0,045	26
<i>35. Ölkənin iqtisadi rayonları üzrə əhalinin gəliri, %</i>	ECO7	0,979	-0,190	-0,039	5
<i>Regionun işçi qüvvəsi payı, %</i>	ECO8	0,964	-0,256	-0,022	17
<i>9.8. Məşğul əhalinin iqtisadi fəaliyyət növləri üzrə bölgüsü - Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq</i>	ECO9	0,963	-0,257	-0,026	18
<i>9.8. Məşğul əhalinin iqtisadi fəaliyyət növləri üzrə bölgüsü - İstehsal</i>	ECO10	0,976	-0,201	-0,056	7
<i>Vergi ödəyicisi - hüquqi şəxslər</i>	ECO11	0,982	-0,180	0,035	3
<i>Vergi ödəyicisi - fiziki şəxslər</i>	ECO12	0,972	-0,222	-0,057	11
<i>Yeni yaradılmış fərdi sahibkarlıq subyektlərinin sayı</i>	ECO13	0,942	-0,284	-0,035	22
<i>Mövcud müəssisələr</i>	ECO14	0,857	-0,346	-0,188	28
<i>Əhalinin hər 10000 nəfərə düşən xəstəliklərin sayı</i>	HEALTH1	-0,072	0,338	-0,277	53
<i>Əhalinin hər 10000 nəfərinə düşən həkimlərin sayı</i>	HEALTH2	0,524	0,718	0,223	31

Dəyişən	Dəyişənin kodu	1	2	3	Sıralama
<i>Əhalinin hər 10000 nəfərinə düşən tibb işçilərinin sayı</i>	HEALTH3	0,360	0,761	-0,149	41
<i>Əhalinin hər 10000 nəfərinə düşən xəstəxana çarpayılarının sayı</i>	HEALTH4	0,195	0,342	0,538	44
<i>Əhalinin hər 10000 nəfərə düşən ambulator-poliklinikanın tutumu</i>	HEALTH5	0,410	0,288	0,563	35
<i>İqtisadi regionlar, inzibati şəhər və rayonlar üzrə körpə ölümü</i>	HEALTH6	0,023	-0,233	-0,824	49
<i>3.12. İqtisadi, inzibati şəhər və rayonlar üzrə rəsmi nəgahda olmayan qadınlar tərəfindən doğumların sayı</i>	HEALTH7	0,158	0,089	-0,386	48
<i>Orta ölüm yaşı</i>	HEALTH8	-0,021	0,001	0,918	50
<i>Doğulanda gözlənilən ömür uzunluğu - 20</i>	HEALTH9	-0,021	0,001	0,918	51
<i>İdman infrastrukturundan istifadə nisbəti (İnsanlar/İdman müəssisəsi)</i>	EDU1	0,414	0,645	-0,240	34
<i>İdmanla məşğul olan əhalinin hər min nəfərə nisbəti</i>	EDU2	0,393	0,678	-0,557	36
<i>Orta təhsili başa vurub ali təhsil müəssisələrinə qəbul olan tələbələrəin bölgüsü - Kişilər</i>	EDU3	-0,423	-0,602	0,632	56
<i>Orta təhsili başa vurub ali təhsil müəssisələrinə qəbul olan tələbələrəin bölgüsü - Qadınlar</i>	EDU4	-0,062	-0,138	0,951	52
<i>Orta təhsil ili - ümumi</i>	EDU5	0,283	0,679	-0,398	43
<i>Orta təhsil ili – Kişilər</i>	EDU6	0,187	0,447	-0,194	45
<i>Orta təhsil ili - Qadınlar</i>	EDU7	0,304	0,728	-0,447	42
<i>Təhsil Sektorunda Məşğulluq</i>	EDU8	0,967	-0,243	0,005	14

Dəyişən	Dəyişənin kodu	1	2	3	Sıralama
<i>Ali təhsil müəssisələrinin sayı</i>	TECH1	0,844	0,248	0,248	29
<i>Ali təhsil üzrə təhsil alan tələbələrin sayı</i>	TECH2	0,883	0,198	0,194	24
<i>Qeydiyyatdan keçmiş ali təhsil tələbələrinin sayı</i>	TECH3	0,879	0,204	0,201	25
<i>Ali təhsil məzunlarının sayı</i>	TECH4	0,858	0,232	0,231	27
<i>İKT sektorunda məşğulluq</i>	TECH5	0,943	-0,319	-0,024	21
<i>Peşəkar, elmi və texniki fəaliyyətlərdə məşğulluq</i>	TECH6	0,983	-0,176	0,027	1
<i>Maliyyə və sığorta sektorunda məşğulluq</i>	TECH7	0,968	-0,249	0,011	13
<i>35. Ölkənin iqtisadi rayonları üzrə əhalinin İKT sektorundan gəlirləri, min. manat</i>	TECH8	0,982	-0,127	0,053	2
<i>9.8. Məşğul əhalinin iqtisadi fəaliyyətlərə görə bölgüsü - incəsənət, əyləncə və istirahət</i>	TECH9	0,976	-0,199	0,038	8
<i>Regionun elektrik enerjisi istehlakı</i>	ENV1	0,973	-0,191	-0,063	10
<i>14.3.1. Ölkənin iqtisadi, inzibati rayon və şəhərləri üzrə məişət və içməli sudan istifadə, milyon m3 - Hər bir sakinə</i>	ENV2	0,381	0,731	0,399	40
<i>14.6. Ölkənin iqtisadi, inzibati rayon və şəhərləri üzrə kənd təsərrüfatının suvarma və su təchizatı (milyon m3)</i>	ENV3	0,979	-0,117	-0,041	6
<i>14.7. Respublikanın iqtisadi və inzibati rayon və şəhərləri üzrə tullantı sularının axıdılması (milyon m3)</i>	ENV4	0,974	-0,090	0,136	9

Dəyişən	Dəyişənin kodu	1	2	3	Sıralama
14.8. Ölkənin iqtisadi, inzibati rayon və şəhərləri üzrə stasionar mənbələrdən atmosfərə buraxılan çirkləndirici emissiyalar (min ton)	ENV5	-0,593	0,161	0,231	57
Ölkənin iqtisadi, inzibati rayon və şəhərləri üzrə adambaşına düşən su istehlakı	ENV6	0,414	0,673	-0,151	33
Atmosfərə buraxılan çirkləndirici maddələr, hər kv km ²	ENV7	-0,109	0,270	-0,367	54
Elektrik enerjisi, qaz və buxar istehsalı, bölüşdürmə və təchizat sektorunda məşğulluq	ENV8	0,979	-0,140	0,029	4
Su təchizatı; tullantıların təmizlənməsi və utilizasiyası sektorunda məşğulluq	ENV9	0,938	-0,324	-0,042	23

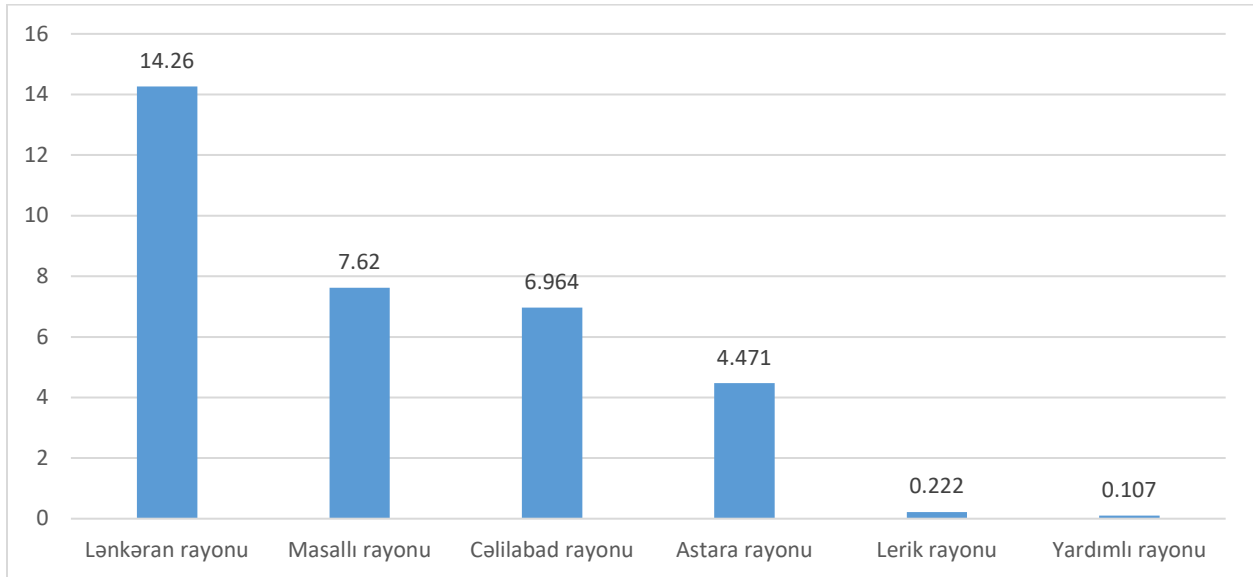
7.1.3. Sıralama

Seçilmiş 57 göstərici üzrə Lənkəran şəhəri regionun ən inkişaf etmiş şəhəri və lider rayondur. İkinci yerdə Masallı, üçüncü yerdə isə Cəlilabad gəlir.

Cədvəl 38: Rayonların CRDI sıralaması - Lənkəran Astara İqtisadi Rayonu və siyasət məsləhəti

Rayon	CRDI balı	Sıralama	Səviyyə	Məsləhət
Lənkəran rayonu	14,260	1	2-ci səviyyə	Gücləndirmə
Masallı rayonu	7,620	2		
Cəlilabad rayonu	6,964	3		
Astara rayonu	4,471	4	3-cü səviyyə	Sürətləndirmə
Lerik rayonu	0,222	5	5-ci səviyyə	Aktivləşdirmə
Yardımlı rayonu	0,107	6		

Diaqram 13: Rayonların sıralaması - Lənkəran Astara İqtisadi Rayonu

LAİR üçün regional inkişaf səviyyəsini müəyyən edən ən vacib göstəricilər aşağıda təqdim edilib.

Cədvəl 39: LAİR-in Kompozit Regional İnkişaf İndeksi üçün əsas inkişaf göstəriciləri

Dəyişən kodu	Dəyişən	1-ci komp.	Sıralama
TECH-ECO	<i>Peşəkar, elmi və texniki fəaliyyətlərdə məşğulluq</i>	0,983	1
TECH-ECO	<i>Ölkənin iqtisadi rayonları üzrə əhalinin İKT sektorundan gəlirləri, min. manat</i>	0,982	2
ECO	<i>Vergi ödəyicisi - hüquqi şəxslər</i>	0,982	3
ENV	<i>Elektrik enerjisi, qaz və buxar istehsalı, bölüşdürmə və təchizat sektorunda məşğulluq</i>	0,979	4
ECO	<i>Ölkənin iqtisadi rayonları üzrə əhalinin gəliri, %</i>	0,979	5
ENV	<i>Ölkənin iqtisadi, inzibati rayon və şəhərləri üzrə kənd təsərrüfatının suvarma və su təchizatı (milyon m3)</i>	0,979	6

Dəyişən kodu	Dəyişən	1-ci komp.	Sıralama
ECO	<i>Məşğul əhalinin iqtisadi fəaliyyət növləri üzrə bölgüsü - İstehsal</i>	0,976	7
TECH-ECO	<i>Məşğul əhalinin iqtisadi fəaliyyətlərə görə bölgüsü - incəsənət, əyləncə və istirahət</i>	0,976	8
ENV	<i>İqtisadi və inzibati rayon və şəhərləri üzrə tullantı sularının axıdılması (milyon m3)</i>	0,974	9
ENV	<i>Regionun elektrik enerjisi istehlakı</i>	0,973	10
ECO	<i>Vergi ödəyicisi - fiziki şəxslər</i>	0,972	11
ECO	<i>Ümumi Daxili Məhsul</i>	0,968	12
TECH-ECO	<i>Maliyyə və sığorta sektorunda məşğulluq</i>	0,968	13
EDUCATION	<i>Təhsil Sektorunda Məşğulluq</i>	0,967	14
ECO	<i>Dövlət investisiyaları</i>	0,966	15

7.2. Nəticə və tövsiyələr

Lənkəran, Cəlilabad və Masallı regionun aparıcı rayonlarıdır və düzgün siyasətlə inkişaf edə biləcək rayonlar arasında ümumilikdə 2-ci səviyyədədir. Astara rayonu Azərbaycanın bütün rayonlarının 3-cü pilləsinə daxildir və biz burada inkişafın daha yüksək intensivliklə aktivləşdirilməsini tövsiyə edirik. Yardımlı və Lerik rayonları isə bütün rayonlar arasında inkişafa üzrə ən aşağı, 5-ci səviyyədədir. Burada insan kapitalını artıran yaxşı infrastruktur yaradaraq və inkişaf edən Lənkəran, Cəlilabad və Masallı rayonları ilə daha yaxşı əlaqə quraraq əsas inkişafı aktivləşdirməliyik.

7.3. İnnovasiya və texnologiya indeksi

İnnovasiya və texnologiya indeksi 9 dəyişənlə həyata keçirilib. Təhlil nəticəsində birinci əsas komponentin 95% nisbətində kifayət qədər izahedici gücü olduğu görülür.

7.3.1. Xüsusi dəyərlər

Cədvəl 40: Variasiyanın cəminin izahı

Komponent	İlkin xüsusi dəyərlər			Yüklərin kvadratlarının cəminin çıxarılması		
	Cəmi	Variasiya %-i	Kumulyativ %	Cəmi	Variasiya %-i	Kumulyativ %
1	8,565	95,167	95,167	8,565	95,167	95,167
2	0,396	4,398	99,565			
3	0,033	0,366	99,932			
4	0,003	0,033	99,965			
5	0,002	0,026	99,991			

Cədvəl 41: KMO və Bartlett testləri

Kaiser-Meyer-Olkin seçmə uyğunluğunun ölçüsü.		0,785
Bartlett'in Sferiklik Testi	təxmini Xi-kvadrat	4137,656
	df	36
	Sig.	0,000

7.3.2. Əsas komponentlər

Cədvəl 42: Komponent matrisi

Dəyişən	Dəyişənin kodu	1-ci komponent
<i>Ali təhsil müəssisələrinin sayı</i>	TECH1	0,995
<i>Ali təhsil üzrə təhsil alan tələbələrin sayı</i>	TECH2	0,996
<i>Qeydiyyatdan keçmiş ali təhsil tələbələrinin sayı</i>	TECH3	0,996
<i>Ali təhsil məzunlarının sayı</i>	TECH4	0,996
<i>İKT sektorunda məşğulluq</i>	TECH5	0,997
<i>Peşəkar, elmi və texniki fəaliyyətlərdə məşğulluq</i>	TECH6	0,997
<i>Maliyyə və sığorta sektorunda məşğulluq</i>	TECH7	0,996
<i>35. Ölkənin iqtisadi rayonları üzrə əhalinin İKT sektorundan gəlirləri, min. manat</i>	TECH8	0,990
<i>9.8. Məşğul əhalinin iqtisadi fəaliyyətlərə görə bölgüsü - incəsənət, əyləncə və istirahət</i>	TECH9	0,799

7.3.3. Nəticələr və sıralama

Cədvəl 43: Lənkəran Astara İqtisadi Rayonu üzrə CRDI sıralaması

Rayon	İndeks balı	Sıralama
Lənkəran rayonu	4,924	1
Cəlilabad rayonu	0,785	2
Masallı rayonu	0,768	3
Astara rayonu	0,150	4
Lerik rayonu	0,044	5
Yardımlı rayonu	0,001	6

7.4. Ətraf mühit indeksi

Ətraf mühit indeksinin nəticələrinə əsasən regionda ən yaxşı ekoloji vəziyyətdə olan rayon Lerikdir. Yardımlı ikinci yerdədir. Əhali sayının artması və inkişaf səviyyəsinin yüksəlməsi ətraf mühitə mənfi təsir göstərir. Bu vəziyyət dayanıqlı inkişaf proqramlarının region üçün əhəmiyyətini göstərir.

7.4.1. Xüsusi dəyərlər

Cədvəl 44: Variasiyanın cəminin izahı-Ətraf mühit faktorları

Komponent	İlkin xüsusi dəyərlər			Yüklərin kvadratlarının cəminin çıxarılması		
	Cəmi	Variasiya %-i	Kumulyativ %	Cəmi	Variasiya %-i	Kumulyativ %
1	5,964	42,600	42,600	5,964	42,600	42,600
2	2,129	15,210	57,810	2,129	15,210	57,810
3	1,742	12,441	70,250	1,742	12,441	70,250
4	1,062	7,589	77,839	1,062	7,589	77,839
5	0,982	7,013	84,852			
6	0,678	4,842	89,694			

Cədvəl 45: KMO və Bartlett testi

Kaiser-Meyer-Olkin seçmə uyğunluğunun ölçüsü.		0,730
Bartlett'in Sferiklik Testi	təxmini Xi-kvadrat	1456,530
	df	91
	Sig.	0,000

7.4.2. Əsas komponentlər

Cədvəl 46: Əsas komponentlər

Dəyişən	Dəyişənin kodu	1	2	3	4
<i>Regionun elektrik enerjisi istehlakı</i>	ENV1	0,954	0,198	-0,127	-0,021
<i>14.3.1. Ölkənin iqtisadi, inzibati rayon və şəhərləri üzrə məişət və içməli sudan istifadə, milyon m3 - Hər bir sakinə</i>	ENV2	0,560	-0,411	0,199	-0,020
<i>14.6. Ölkənin iqtisadi, inzibati rayon və şəhərləri üzrə kənd təsərrüfatının suvarma və su təchizatı (milyon m3)</i>	ENV3	0,109	0,693	0,553	0,253
<i>14.7. Respublikanın iqtisadi və inzibati rayon və şəhərləri üzrə tullantı sularının axıdılması (milyon m3)</i>	ENV4	0,375	0,028	0,390	-0,309
<i>14.8. Ölkənin iqtisadi, inzibati rayon və şəhərləri üzrə stasionar mənbələrdən atmosfərə buraxılan çirkləndirici emissiyalar (min ton)</i>	ENV5	-0,898	-0,079	0,287	0,214
<i>Ölkənin iqtisadi, inzibati rayon və şəhərləri üzrə adambaşına düşən su istehlakı</i>	ENV6	0,043	0,049	0,732	-0,358
<i>Atmosfərə buraxılan çirkləndirici maddələr, hər kv km2</i>	ENV7	0,778	-0,318	0,036	-0,091
<i>Elektrik enerjisi, qaz və buxar istehsalı, bölüşdürmə və təchizat sektorunda məşğulluq</i>	ENV8	0,961	0,201	-0,083	-0,019
<i>Su təchizatı; tullantıların təmizlənməsi və utilizasiyası sektorunda məşğulluq</i>	ENV9	0,936	0,123	-0,239	-0,143
<i>01.01.2021-ci il tarixinə əhalinin sıxlığı (1 kv.km, insan)</i>	DEM2	0,251	-0,519	0,049	0,638

Dəyişən	Dəyişənin kodu	1	2	3	4
Urbanizasiya nisbəti (%) = Urban. əhali/ümumi əhali	DEM7	0,572	-0,586	0,332	0,297
9.8. Məşğul əhəlinin iqtisadi fəaliyyət növləri üzrə bölgüsü - Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq	ECO9	0,249	0,758	0,190	0,422
9.8. Məşğul əhəlinin iqtisadi fəaliyyət növləri üzrə bölgüsü - İstehsal	ECO10	0,939	0,160	-0,080	0,139
Doğulanda gözlənilən ömür uzunluğu - 20	HEALTH9	-0,209	0,249	-0,624	0,077

7.4.3. Ətraf mühit indeksinin sıralaması

Ətraf mühit indeksinin nəticələrinə görə regionda ən yaxşı ekoloji vəziyyətə malik rayon Lerikdir. Yardımlı ikinci yerdədir.

Cədvəl 47: Ətraf mühit kaktorlarına əsasən LAİR-də rayonların sıralaması

Rayon	İndeks balı	Sıralama
Lənkəran rayonu	0,546	6
Masallı rayonu	0,695	3
Cəlilabad rayonu	0,665	5
Astara rayonu	0,691	4
Lerik rayonu	0,947	1
Yardımlı rayonu	0,915	2

7.4.4. Nəticə və tövsiyələr

Əhali sayının artması və inkişaf səviyyəsinin yüksəlməsi ətraf mühitə mənfi təsir göstərir. Hər iki rayonda (Lerikdə Zuvand Dövlət Qoruğu və bir hissəsi Yardımlının payına düşən Ruvarud Qoruğu) biomüxtəliflik nümunəsi var. Dağ mühitləri həssasdır və regenerativ kənd təsərrüfatı, heyvandarlıq, yaşıl və aqroturizmə diqqət yetirərək öz unikal mühitləri üzərində qurulan bu rayonlar üçün yaşıl inkişaf yolu daha arzuolunandır. Belə rayonlar üçün dayanıqlı inkişaf proqramları lazımdır.

BİBLİOQRAFIYA

SƏNAYE VƏ TEXNOLOGİYA NAZİRLİYİ - Türkiyə. (2020). İL VƏ BÖLGƏLƏRİN SOSİAL-İQTİSADİ İNKİŞAF ÜZRƏ SİRALAMA ARAŞDIRMALARİ 2017. Ankara.

Anspaugh, D., Hamrick, M., & Rosato, F. (2004). Wellness: Konsepsiya və Tətbiqlər (Altıncı Nəşr b.). Boston: McGraw Hill.

AZSTAT (2021), Azərbaycan'da Ətraf Mühit – Environment in Azerbaijan, https://www.stat.gov.az/menu/6/statistical_yearbooks/source/environment_2021.zip

AZSTAT (2021), Ətraf Mühitin mühafizəsi, <https://www.stat.gov.az/source/environment/?lang=en>

AZSTAT (2021), Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin Geoportalı, <https://www.azstat.org/webmap/?lang=en>

Bachtler, J., Méndez, C., & Vironen, H. (2014). Avropada regional inkişaf və siyasət. Madrid, İspaniya: EUROSOCIAL Kolleksiya Araşdırmaları n 2.

Blakely, E. (1994). Yerli iqtisadi inkişafın planlaşdırılması: nəzəriyyə və təcrübə. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Avropa Komissiyası. (2017). Qarşıda duran vəzifələr: AI regionlarında innovasiyaya əsaslanan artımın gücləndirilməsi. Brüssel: Avropa Komissiyasının məlumat vərəqi, 18 iyul 2017-ci il, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/memo_17_1994/MEMO_17_1994_EN.pdf.

Avropa Komissiyası. (2014). Polşa üçün 2014-2020 Kənd İnkişaf Proqramı haqqında məlumat vərəqi. https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/food-farming-fisheries/key_policies/documents/rdp-factsheet-poland_en.pdf: Avropa Komissiyası.

Avropa Komissiyası. (2017). KOMİSSİYADAN AVROPA PARLAMENTİNƏ, ŞURAYA, AVROPA İQTİSADİ VƏ SOSİAL KOMİTƏSİNƏ VƏ REGIONLAR KOMİTƏSİNƏ KOMMUNİKASIYA: Avropa regionlarında innovasiyaların gücləndirilməsi: davamlı, əhatəli və dayanıqlı inkişaf strategiyaları. brüssel: Avropa Komissiyası {SWD(2017) 264 final}, 18.7.2017 COM(2017) 376 yekun.

Avropa İttifaqı. (2022). İQTİSADİ, SOSİAL VƏ ƏRAZİ BİRLİK. https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/en/FTU_3.1.1.pdf: Avropa İttifaqı.

EuroStat. (2013). Avropa Milli və Regional Hesablar Sistemi (ESA 2010). Lüksemburq: Avropa İttifaqının Nəşrlər Bürosu.

Garlick, S., Talyor, M., & Plummer, P. (2007). Regional böyüməyə təşəbbüskar yanaşma: Siyasət üçün tətbiqlər, peşə təhsili və təliminin rolu. Adelaide SA 5000, Australia: NCVER , <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED499665.pdf>.

Lipshitz, G. (1993). Regional inkişafın və rifahın ölçülməsinə əsas yanaşmalar. Sosial Göstəricilər Araşdırması, Cild. 29, No. 2 (İyun., 1993), s. 163-181 (19 səhifə), <https://www.jstor.org/stable/27522688>.

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi (2016), Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı üzrə Strateji Baxış və Yol Xəritəsi, <https://monitoring.az/assets/upload/files/8047fecde10eaf0fd8cb45de716d8267.pdf>

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi (2016), Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı üzrə Strateji Baxış və Yol Xəritəsi – Türkiyə.

OECD. (2009). Regionlar necə böyüyür: Tendensiyalar və Təhlil. OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/9789264039469-en>: OECD Regional Development Studies.

OECD. (2013). OECD-nin subyektiv rifahın ölçülməsinə dair təlimatları. Paris: OECD Publishing. doi:10.1787/9789264191655-en

Schnorr-Bäcker, S., & Bömermann, H. (2013). Tərəqqinin ölçülməsinə dair regional statistik məlumatlar: OECD yanaşması "Həyat necədir? - Rifahın ölçülməsi". Zeitschrift für amtliche Statistik Berlin-Brandenburg, Volume 2, pp30-50. <https://nbnresolving.org/urn:nbn:de:0168-ssaoar-61307-9>.

SEIS (2016), AQS Şərq regionunda Avropa İttifaqının Birgə Ekoloji İnformasiya Sistemi (SEIS) prinsipləri və təcrübələrinin həyata keçirilməsi üçün ENI SEIS II Şərq üçün veb səhifə, <https://eni-seis.eionet.europa.eu/east/countries/azerbaijan>

SEIS (2020), Azərbaycan Respublikasında Ətraf Mühit Məlumatının Vəziyyətinə dair ölkə brifinqi, <https://eni-seis.eionet.europa.eu/east/areas-of-work/Indicators%20and%20Assessments/products/resolveuid/90303bcabc4844d296bddaaec0af5ac3>

Spiezia, V. (2003). Regional iqtisadiyyatların ölçülməsi. <https://www.oecd.org/sdd/15918996.pdf>: OECD Statistikanın xülasəsi - oktyabr 2003 - No: 6.

TAŞCI, KAMIL, (2013). İL VƏ BÖLGƏLƏRİN SOSIAL-İQTİSADI İNKİŞAF ÜZRƏ SIRALAMA ARAŞDIRMALARI 2011. Ankara: İnkişaf Nazirliyi - Türkiyə.

BMT (2017), Dayanıqlı İnkişaf üzrə 2030 Gündəliyinin həyata keçirilməsində ilk addımlara dair Azərbaycan Respublikasının Könüllü Milli İcmalı, <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/16005Azerbaijan.pdf>

BMTİP (2014), Azərbaycan Respublikasının Bioloji Müxtəliflik Konvensiyasına dair Beşinci Milli Hesabatı, <https://www.cbd.int/doc/world/az/az-nr-05-en.pdf>

UNECE (2021), Ətraf mühitə dair məlumatların paylaşılması və yayılması üzrə ölkə hesabatı: Azərbaycan, [https://unece.org/sites/default/files/2021-03/Azerbaijan%20Country%20Maturity%20Report %20EN.pdf](https://unece.org/sites/default/files/2021-03/Azerbaijan%20Country%20Maturity%20Report%20EN.pdf)

UNFCCC (2021), Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyasına Dördüncü Milli Kommunikasiya - Azərbaycan Respublikası, <https://unfccc.int/sites/default/files/resource/FNC%20report.pdf>

WHO. (1986). Sağlamlığın Təşviqi üçün Ottava Xartiyası. Ottava, Kanada: Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı.

Dünya Bankı. (2022, 05 23). Dünya Bankının Kənd Təsərrüfatı və Kənd İnkişaf Göstəriciləri. Dünya Bankının Məlumatı: Dünya Bankının Kənd İnkişaf Göstəriciləri internet ünvanı

ƏLAVƏ 1

1. Məlumatların normallaşdırılması

Məqsəd üçün uyğunluq prinsipi əsasında vahid göstəricilərin seçilməsi və mənalı kompozit göstəriciyə birləşdirilməsində əsas təmin etmək üçün nəzəri baza hazırlanmalıdır. Göstəricilər onların analitik əsaslılığı, ölçülə bilənliyi, regionları əhatə etməsi, ölçülən fenomenə uyğunluğu və bir-biri ilə əlaqəsi əsasında seçilməlidir. Proksi dəyişənlərin istifadəsi məlumat az olduqda nəzərə alınmalıdır. Çatışmayan dəyərlərin hesablanması üçün müxtəlif yanaşmalar nəzərə alınmalıdır. Ekstremal dəyərlər yoxlanılmalıdır, çünki onlar gözlənilməz meyarlara çevrilə bilər.

Normallaşdırma üsulları

Method	Equation
1. Ranking	$I_{qc}^t = Rank(x_{qc}^t)$
2. Standardisation (or z-scores)	$I_{qc}^t = \frac{x_{qc}^t - x_{qc=\bar{c}}^t}{\sigma_{qc=\bar{c}}^t}$
3. Min-Max	$I_{qc}^t = \frac{x_{qc}^t - \min_c(x_q^{t_0})}{\max_c(x_q^{t_0}) - \min_c(x_q^{t_0})}$
4. Distance to a reference country	$I_{qc}^t = \frac{x_{qc}^t}{x_{qc=\bar{c}}^{t_0}}$ or $I_{qc}^t = \frac{x_{qc}^t - x_{qc=\bar{c}}^{t_0}}{x_{qc=\bar{c}}^{t_0}}$
5. Categorical scales	Example: $I_{qc}^t = \begin{cases} 0 & \text{if } x_{qc}^t < P^{15} \\ 20 & \text{if } P^{15} \leq x_{qc}^t < P^{25} \\ 40 & \text{if } P^{25} \leq x_{qc}^t < P^{65} \\ 60 & \text{if } P^{65} \leq x_{qc}^t < P^{85} \\ 80 & \text{if } P^{85} \leq x_{qc}^t < P^{95} \\ 100 & \text{if } P^{95} \leq x_{qc}^t \end{cases}$

Normallaşdırma nümunəsi

Cədvəl 1: Normallaşdırmadan əvvəl

HDI Calculation by SNKE	GDP	GDP Per Capita PPP	Life Expectancy (LE)	Mean Years of Schooling (MYS)
<i>Republic of Azerbaijan</i>	5.398	14.300	73,2	10,9
<i>Baku city</i>	12.638	33.480	72,7	11,7
<i>Nakhchivan Autonomous Republic</i>	5.276	13.977	75,2	11,2
<i>Absheron-Khizi economic region</i>	5.825	15.431	70,1	11,0
<i>Daghlığ Shirvan economic region</i>	2.893	7.665	73,2	10,4
<i>Ganja-Dashkasan economic region</i>	3.454	9.150	73,5	10,9
<i>Karabakh economic region</i>	2.143	5.676	73,3	10,3
<i>Gazakh-Tovuz economic region</i>	3.288	8.710	75,1	10,5
<i>Guba-Khachmaz economic region</i>	3.289	8.714	72,5	10,4
<i>Lankaran-Astara economic region</i>	2.495	6.610	72,9	10,5
<i>Central Aran economic region</i>	3.285	8.702	72,5	10,7
<i>Mil-Mughan economic region</i>	3.047	8.072	71,1	10,6
<i>Shaki-Zagatala economic region</i>	3.119	8.263	73,4	10,8
<i>Eastern Zangazur economic region</i>	1.444	3.827	75,7	10,8
<i>Shirvan-Salyan economic region - total</i>	3.566	9.448	71,8	10,7
Mean (Officially Published)	5.398	14.300	73,2	10,9
Mean - Estimated	3.983	10.552	73,1	10,8
Median -Estimated	3.286	8.706	73,1	10,7
Standard Deviation (STD)	2.483	6.577	1,4	0,3

Cədvəl 2: Normallaşdırmadan sonra

	GDP	GDP Per Capita PPP	Life Expectancy (LE)	Mean Years of Schooling (MYS)
<i>Republic of Azerbaijan</i>	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
<i>Baku city</i>	2,9164	2,9164	-0,3512	2,4437
<i>Nakhchivan Autonomous Republic</i>	-0,0491	-0,0491	1,4052	0,8551
<i>Absheron-Khizi economic region</i>	0,1720	0,1720	-2,2329	0,3016
<i>Daghlığ Shirvan economic region</i>	-1,0089	-1,0089	0,0028	-1,5825
<i>Ganja-Dashkasan economic region</i>	-0,7831	-0,7831	0,2303	-0,0273
<i>Karabakh economic region</i>	-1,3113	-1,3113	0,0473	-1,6942
<i>Gazakh-Tovuz economic region</i>	-0,8499	-0,8499	1,3861	-1,1441
<i>Guba-Khachmaz economic region</i>	-0,8493	-0,8493	-0,5339	-1,4308
<i>Lankaran-Astara economic region</i>	-1,1693	-1,1693	-0,2119	-1,1318
<i>Central Aran economic region</i>	-0,8512	-0,8512	-0,4916	-0,4737
<i>Mil-Mughan economic region</i>	-0,9470	-0,9470	-1,5380	-0,9123
<i>Shaki-Zagatala economic region</i>	-0,9180	-0,9180	0,1781	-0,3516
<i>Eastern Zangazur economic region</i>	-1,5925	-1,5925	1,7741	-0,3145
<i>Shirvan-Salyan economic region - total</i>	-0,7378	-0,7378	-0,9677	-0,6094
MAX	2,9164	2,9164	1,7741	2,4437
MIN	-1,5925	-1,5925	-2,2329	-1,6942

Diagram 1: Normallaşdırmadan əvvəl

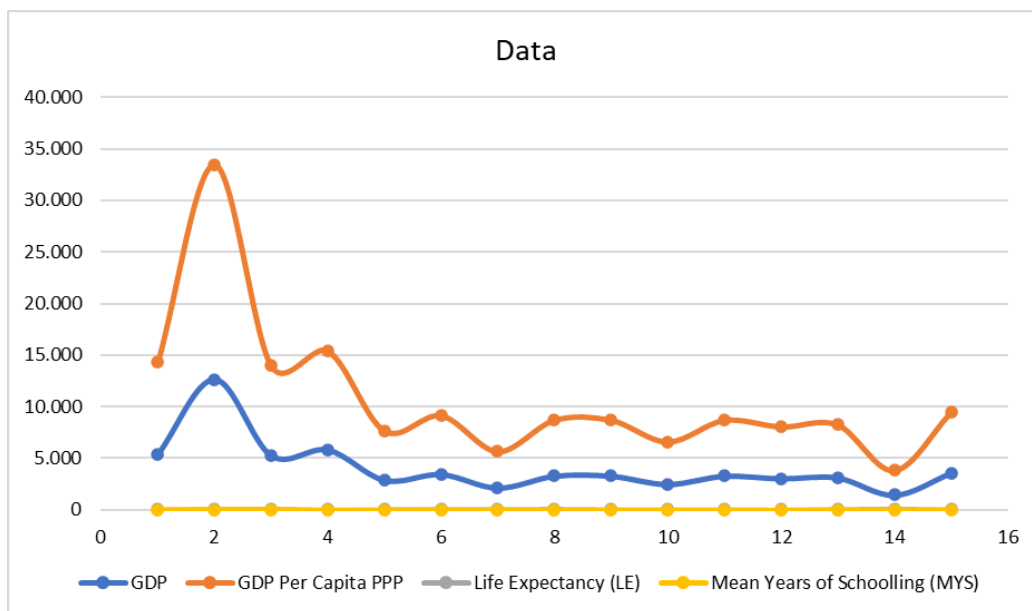
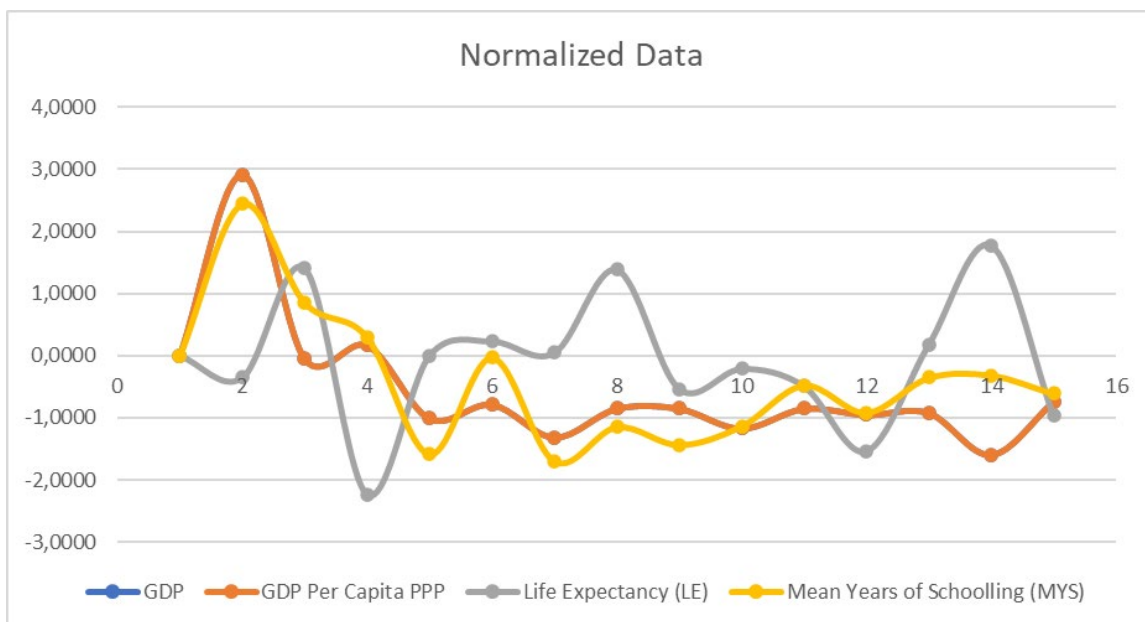

Diagram 2: Normallaşdırmadan sonra

2. Təhsil indeksi

Təhsil indeksinə 8 əsas təhsil göstəricisi ilə yanaşı, innovasiya və texnologiya mövzusu üzrə 4 ali təhsil göstəricisi də əlavə edilib. Cəmi 12 göstərici ilə aparılan təhlilin nəticələri aşağıda verilmişdir.

2.1. Xüsusi dəyərlər

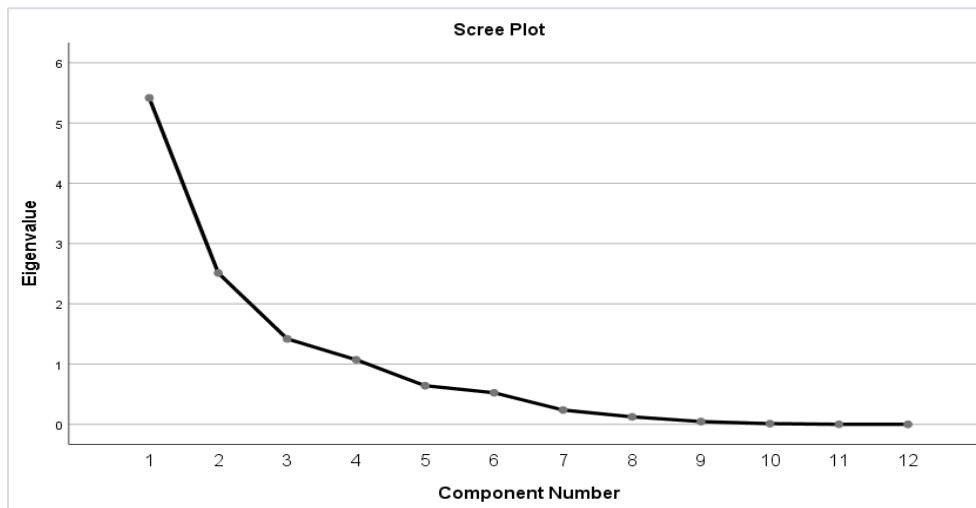
Komponent	İlkin xüsusi dəyərlər			Yüklərin kvadratlarının cəminin çıxarılması		
	Cəmi	Variasiya %-i	Kumulyativ %	Cəmi	Variasiya %-i	Kumulyativ %
1	5,416	45,135	45,135	5,416	45,135	45,135
2	2,511	20,924	66,059	2,511	20,924	66,059
3	1,418	11,818	77,877	1,418	11,818	77,877
4	1,072	8,930	86,807	1,072	8,930	86,807
5	0,641	5,340	92,147			
6	0,524	4,363	96,510			
7	0,237	1,976	98,486			
8	0,124	1,033	99,519			

KMO və Bartlet test nəticələri 50-dən yuxarı olduğundan, analiz nəticələri etibarlıdır. Bundan əlavə, 1-ci əsas komponentin izah edilən dispersiya əmsalı 45%-dən çox olduğundan, indeks üçün 1-ci əsas komponent kifayətdir. Lakin 2-ci əsas komponentin də 20%-lik nisbəti olduğundan, təhlil zamanı 2-ci əsas komponent də nəzərə alına bilər.

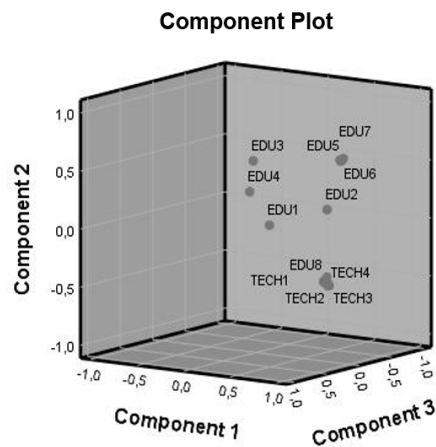
Cədvəl 3: KMO və Bartlett testləri

Kaiser-Meyer-Olkin seçmə uyğunluğunun ölçüsü.		0,607
Bartlett'in Sferiklik Testi	təxmini Xi-kvadrat	1783,127
	df	66
	Sig.	0,000

Diaqram 3:

Diaqram 4

2.2. Əsas komponentlər

Təhsil göstəriciləri arasında ən təsviri göstəricilər ali təhsil göstəriciləri və orta təhsil ili olmuşdur.

Cədvəl 4: Komponent matrisi

Dəyişən	Dəyişənin kodu	1	2	3	4
İdman infrastrukturundan istifadə nisbəti (İnsanlar/İdman müəssisəsi)	EDU1	0,045	-0,030	-0,142	0,930
İdmanla məşğul olan əhəlinin hər min nəfərə nisbəti	EDU2	0,524	0,122	-0,347	0,348
Orta təhsili başa vurub ali təhsil müəssisələrinə qəbul olan tələbələrin bölgüsü - Kişilər	EDU3	0,351	0,653	0,542	0,058
Orta təhsili başa vurub ali təhsil müəssisələrinə qəbul olan tələbələrin bölgüsü - Qadınlar	EDU4	0,408	0,414	0,679	0,208
Orta təhsil ili - ümumi	EDU5	0,728	0,588	-0,307	-0,111
Orta təhsil ili – Kişilər	EDU6	0,680	0,568	-0,321	-0,109
Orta təhsil ili - Qadınlar	EDU7	0,723	0,570	-0,274	-0,104
Təhsil Sektorunda Məşğulluq	EDU8	0,496	-0,469	-0,387	-0,002
Ali təhsil müəssisələrinin sayı	TECH1	0,861	-0,385	0,192	-0,022
Ali təhsil üzrə təhsil alan tələbələrin sayı	TECH2	0,887	-0,422	0,145	-0,031
Qeydiyyatdan keçmiş ali təhsil tələbələrinin sayı	TECH3	0,885	-0,423	0,137	-0,029
Ali təhsil məzunlarının sayı	TECH4	0,881	-0,423	0,156	-0,032

2.3. Sıralama

Təhsil indeksində Bakıdan başqa böyük şəhərlər birinci yerdədir. Gəncə birinci, Naxçıvan ikinci, Sumqayıt isə üçüncü yerdədir.

Cədvəl 5: Təhsil indeksinin sıralaması

<i>Dəyişənin kodu</i>	<i>Təhsil indeksinin balı</i>	<i>Sıralama</i>
Naxçıvan şəhəri	5,485	2
Babək rayonu	2,814	11
Culfa rayonu	2,667	16
Kəngərli rayonu	2,762	14
Ordubad rayonu	2,778	13
Sədərək rayonu	2,853	10
Şahbuz rayonu	2,811	12
Şərur rayonu	2,920	9
Sumqayıt şəhəri	4,820	3
Abşeron rayonu	4,249	4
Xızı rayonu	1,788	65
Ağsu rayonu	1,869	60
İsmayilli rayonu	1,960	54
Qobustan rayonu	1,586	68
Şamaxı rayonu	2,239	34
Gəncə şəhəri	6,914	1
Naftalan şəhəri	3,049	7
Daşkəsən rayonu	1,823	64
Goranboy rayonu	2,375	26
Göygöl rayonu	2,042	47
Samux rayonu	2,141	38
Xankəndi şəhəri	0,661	73
Ağcabədi rayonu	2,409	24
Ağdam rayonu	2,408	25
Bərdə rayonu	2,303	31
Füzuli rayonu	2,314	30
Xocalı rayonu	1,303	69
Xocavənd rayonu	0,804	71

<i>Dəyişənin kodu</i>	<i>Təhsil indeksinin balı</i>	<i>Sıralama</i>
Şuşa rayonu	2,597	18
Tərtər rayonu	0,763	72
Ağstafa rayonu	0,958	70
Gədəbəy rayonu	2,010	49
Qazax rayonu	3,004	8
Şəmkir rayonu	2,359	27
Tovuz rayonu	2,425	23
Xaçmaz rayonu	1,895	58
Quba rayonu	2,174	37
Qusar rayonu	1,957	55
Siyəzən rayonu	1,851	62
Şabran rayonu	1,602	66
Astara rayonu	2,094	42
Cəlilabad rayonu	2,003	50
Lerik rayonu	1,600	67
Lənkəran rayonu	3,468	6
Masallı rayonu	2,100	41
Yardımlı rayonu	1,862	61
Mingəçevir şəhəri	3,700	5
Ağdaş rayonu	2,050	46
Göyçay rayonu	2,269	33
Kürdəmir rayonu	1,982	52
Ucar rayonu	1,997	51
Yevlax rayonu	2,033	48
Zərdab rayonu	2,315	29
Beyləqan rayonu	2,177	36
İmişli rayonu	2,083	44
Saatlı rayonu	1,847	63
Sabirabad rayonu	1,946	56
Balakən rayonu	2,090	43
Qax rayonu	2,684	15
Qəbələ rayonu	2,207	35

<i>Dəyişənin kodu</i>	<i>Təhsil indeksinin balı</i>	<i>Sıralama</i>
Oğuz rayonu	2,302	32
Şəki rayonu	2,544	20
Zaqatala rayonu	2,447	21
Cəbrayıl rayonu	2,350	28
Kəlbəcər rayonu	1,887	59
Qubadlı rayonu	2,665	17
Laçın rayonu	1,982	53
Zəngilan rayonu	2,447	22
Şirvan şəhəri	2,564	19
Biləsuvar rayonu	1,936	57
Hacıqabul rayonu	2,129	39
Neftçala rayonu	2,079	45
Salyan rayonu	2,109	40

3. Sağlamlıq indeksi

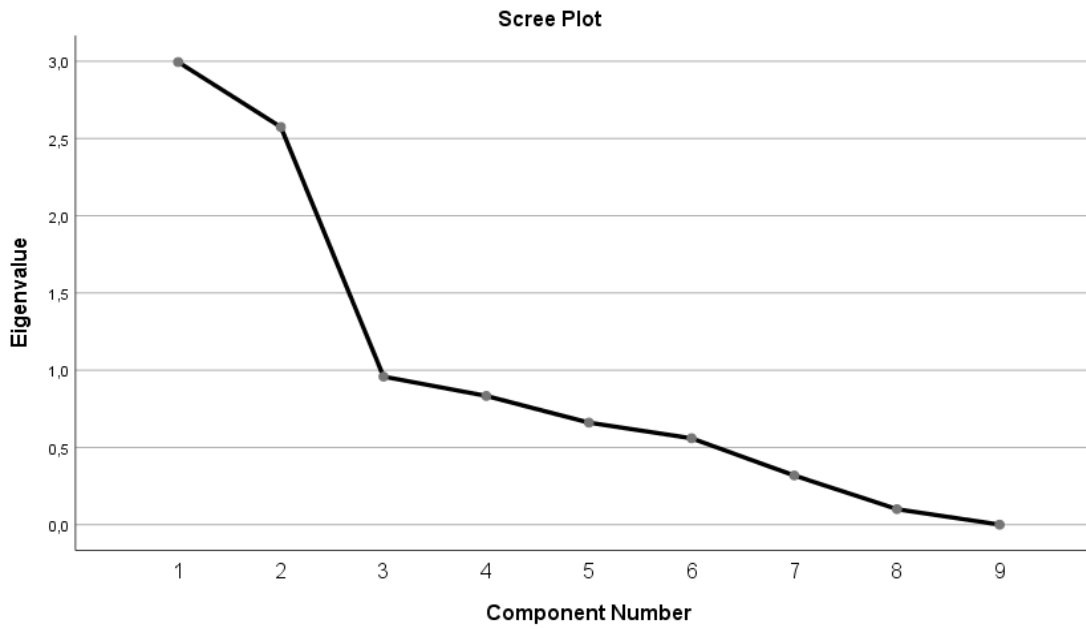
Sağlamlıq indeksində 9 göstərici var. Birinci əsas komponentin izahat nisbəti 33,3%, ikinci əsas komponentin isə 28,6%-dir. Buradakı təhlilə birinci əsas komponentlə çıxarılan indeks daxil edilir.

3.1. Xüsusi dəyərlər

Cədvəl 6: Dəyişənin cəminin izahı

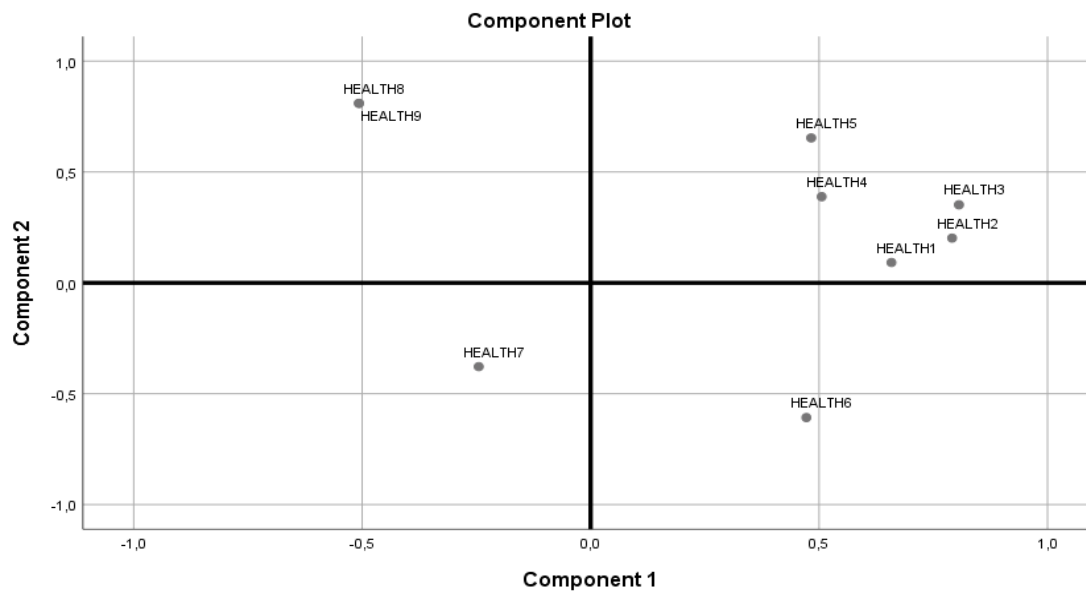
Komponent	İlkin xüsusi dəyərlər			Yüklərin kvadratlarının cəminin çıxarılması		
	Cəmi	Variasiya %-i	Kumulyativ %	Cəmi	Variasiya %-i	Kumulyativ %
1	2,995	33,278	33,278	2,995	33,278	33,278
2	2,574	28,603	61,881	2,574	28,603	61,881
3	0,959	10,651	72,532			
4	0,833	9,261	81,793			
5	0,661	7,341	89,134			

Diaqram 5:

AZSTAT tərəfindən sağlamlıq göstəriciləri daxilində təqdim edilməyən, lakin indeksə əlavə edilən orta ölüm yaşı və doğulanda gözlənilən ömür dəyişənləri ikinci əsas komponent üçün daha təsviredicidir.

Diaqram 6: Komponent nümunəsi

3.2. Əsas komponentlər

Cədvəl 7: Komponent matrisi - Sağlamlıq

Dəyişən	Dəyişənin kodu	1	2
Əhalinin hər 10000 nəfərə düşən xəstəliklərin sayı	HEALTH1	0,658	0,092
Əhalinin hər 10000 nəfərinə düşən həkimlərin sayı	HEALTH2	0,791	0,202
Əhalinin hər 10000 nəfərinə düşən tibb işçilərinin sayı	HEALTH3	0,806	0,352
Əhalinin hər 10000 nəfərinə düşən xəstəxana çarpayılarının sayı	HEALTH4	0,506	0,388
Əhalinin hər 10000 nəfərə düşən ambulator-poliklinikanın tutumu	HEALTH5	0,483	0,654
İqtisadi regionlar, inzibati şəhər və rayonlar üzrə körpə ölümü	HEALTH6	0,472	-0,608
3.12. İqtisadi, inzibati şəhər və rayonlar üzrə rəsmi nığahda olmayan qadınlar tərəfindən doğumların sayı	HEALTH7	-0,245	-0,378
Orta ölüm yaşı	HEALTH8	-0,507	0,810
Doğulanda gözlənilən ömür uzunluğu - 20	HEALTH9	-0,507	0,810
Çıxarma üsulu: Əsas komponent təhlili.			

3.3. Sıralama

Cədvəl 8: Rayonların sıralaması – Sağlamlıq indeksi

Dəyişən	Sağlamlıq indeksinin balı	Sıralama
Naxçıvan şəhəri	1,895	1
Babək rayonu	-0,325	69
Culfa rayonu	-0,035	53
Kəngərli rayonu	-0,160	60
Ordubad rayonu	-0,292	65
Sədərək rayonu	-0,078	58
Şahbuz rayonu	0,159	30
Şərur rayonu	-0,163	61
Sumqayıt şəhəri	1,356	4

<i>Dəyişən</i>	<i>Sağlamlıq indeksinin balı</i>	<i>Sıralama</i>
Abşeron rayonu	0,801	9
Xızı rayonu	0,431	18
Ağsu rayonu	0,128	36
İsmayilli rayonu	0,120	37
Qobustan rayonu	0,322	20
Şamaxı rayonu	0,139	34
Gəncə şəhəri	0,923	7
Naftalan şəhəri	1,856	2
Daşkəsən rayonu	0,043	49
Goranboy rayonu	0,164	29
Göygöl rayonu	0,135	35
Samux rayonu	-0,228	62
Xankəndi şəhəri	-0,738	73
Ağcabədi rayonu	0,056	46
Ağdam rayonu	0,040	50
Bərdə rayonu	0,725	10
Füzuli rayonu	0,243	26
Xocalı rayonu	0,061	45
Xocavənd rayonu	1,794	3
Şuşa rayonu	0,150	32
Tərtər rayonu	0,073	44
Ağstafa rayonu	-0,016	52
Gədəbəy rayonu	-0,585	72
Qazax rayonu	0,317	22
Şəmkir rayonu	0,074	43
Tovuz rayonu	0,222	27
Xaçmaz rayonu	0,217	28
Quba rayonu	0,159	31
Qusar rayonu	0,319	21
Siyəzən rayonu	0,453	16
Şabran rayonu	0,293	23
Astara rayonu	0,077	42
Cəlilabad rayonu	-0,054	54
Lerik rayonu	-0,343	71

<i>Dəyişən</i>	<i>Sağlamlıq indeksinin balı</i>	<i>Sıralama</i>
Lənkəran rayonu	0,111	38
Masallı rayonu	-0,309	68
Yardımlı rayonu	-0,103	59
Mingəçevir şəhəri	0,955	5
Ağdaş rayonu	0,448	17
Göyçay rayonu	0,420	19
Kürdəmir rayonu	0,106	40
Ucar rayonu	-0,231	63
Yevlax rayonu	0,052	47
Zərdab rayonu	-0,013	51
Beyləqan rayonu	0,620	12
İmişli rayonu	0,049	48
Saatlı rayonu	-0,064	55
Sabirabad rayonu	-0,066	56
Balakən rayonu	0,109	39
Qax rayonu	0,518	14
Qəbələ rayonu	0,614	13
Oğuz rayonu	0,474	15
Şəki rayonu	0,952	6
Zaqatala rayonu	0,276	24
Cəbrayıl rayonu	-0,297	66
Kəlbəcər rayonu	-0,265	64
Qubadlı rayonu	-0,338	70
Laçın rayonu	0,254	25
Zəngilan rayonu	-0,299	67
Şirvan şəhəri	0,865	8
Biləsuvar rayonu	0,103	41
Hacıqabul rayonu	-0,071	57
Neftçala rayonu	0,141	33
Salyan rayonu	0,667	11

Cədvəl 9 CRDI üçün dəyişənlərin sıralaması

Mövzu	Dəyişən	Dəyişənin kodu	İlkin	Çıxarma	Sıralama
DEM	Əhali	DEM1	1,000	0,994	12
DEM	01.01.2021-ci il tarixinə əhalinin sıxlığı (1 kv.km, insan)	DEM2	1,000	0,847	41
DEM	Orta yaş - ümumi	DEM3	1,000	0,954	26
DEM	Orta yaş – kişilər	DEM4	1,000	0,949	27
DEM	Orta yaş - qadınlar	DEM5	1,000	0,926	33
DEM	Əhalinin cəmi	DEM6	1,000	0,995	11
DEM	Urbanizasiya nisbəti (%) = Urban. əhali/ümumi əhali	DEM7	1,000	0,887	38
DEM	2.4.5. Şəhər və rayonlar üzrə əhalinin hər 1000 nəfərinə müəyyən edilmiş sosial müavinət alan işsizlər	DEM8	1,000	0,758	50
ECO	Ümumi Daxili Məhsul	ECO1	1,000	0,998	3
ECO	Adambaşına düşən ÜDM	ECO2	1,000	0,877	39
ECO	34.1. Ölkənin regionlarında iqtisadiyyatın əsas sahələri üzrə məhsul istehsalının nisbəti, faizlə	ECO3	1,000	0,996	8
ECO	34.5. Ölkənin rayonlarında iqtisadiyyatın əsas sahələrində adambaşına düşən məhsul istehsalının həcmi, manatla	ECO4	1,000	0,679	55
ECO	Dövlət investisiyaları	ECO5	1,000	0,851	40
ECO	Özəl investisiyalar	ECO6	1,000	0,987	20
ECO	35. Ölkənin iqtisadi rayonları üzrə əhalinin gəliri, %	ECO7	1,000	0,997	5
ECO	Regionun işçi qüvvəsi payı, %	ECO8	1,000	0,996	10
ECO	9.8. Məşğul əhalinin iqtisadi fəaliyyət növləri üzrə bölgüsü - Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq	ECO9	1,000	0,930	31
ECO	9.8. Məşğul əhalinin iqtisadi fəaliyyət növləri üzrə bölgüsü - İstehsal	ECO10	1,000	0,929	32
ECO	Vergi ödəyicisi - hüquqi şəxslər	ECO11	1,000	0,997	7

Mövzu	Dəyişən	Dəyişənin kodu	İlkin	Çıxarma	Sıralama
ECO	Vergi ödəyicisi - fiziki şəxslər	ECO12	1,000	0,985	21
ECO	Yeni yaradılmış fərdi sahibkarlıq subyektlərinin sayı	ECO13	1,000	0,936	30
ECO	Mövcud müəssisələr	ECO14	1,000	0,996	9
HEALTH	Əhalinin hər 10000 nəfərə düşən xəstəliklərin sayı	HEALTH1	1,000	0,756	51
HEALTH	Əhalinin hər 10000 nəfərinə düşən həkimlərin sayı	HEALTH2	1,000	0,937	29
HEALTH	Əhalinin hər 10000 nəfərinə düşən tibb işçilərinin sayı	HEALTH3	1,000	0,888	37
HEALTH	Əhalinin hər 10000 nəfərinə düşən xəstəxana çarpayılarının sayı	HEALTH4	1,000	0,776	45
HEALTH	Əhalinin hər 10000 nəfərə düşən ambulator-poliklinikanın tutumu	HEALTH5	1,000	0,743	52
HEALTH	İqtisadi regionlar, inzibati şəhər və rayonlar üzrə körpə ölümü	HEALTH6	1,000	0,812	42
HEALTH	3.12. İqtisadi, inzibati şəhər və rayonlar üzrə rəsmi nigahda olmayan qadınlar tərəfindən doğumların sayı	HEALTH7	1,000	0,577	56
HEALTH	Orta ölüm yaşı	HEALTH8	1,000	0,907	35
HEALTH	Doğulanda gözlənilən ömür uzunluğu - 20	HEALTH9	1,000	0,907	34
EDUCATION	İdman infrastrukturundan istifadə nisbəti (İnsanlar/İdman müəssisəsi)	EDU1	1,000	0,767	48
EDUCATION	İdmanla məşğul olan əhalinin hər min nəfərə nisbəti	EDU2	1,000	0,706	54
EDUCATION	Orta təhsili başa vurub ali təhsil müəssisələrinə qəbul olan tələbələrin bölgüsü - Kişilər	EDU3	1,000	0,762	49
EDUCATION	Orta təhsili başa vurub ali təhsil müəssisələrinə qəbul olan tələbələrin bölgüsü - Qadınlar	EDU4	1,000	0,772	47
EDUCATION	Orta təhsil ili - ümumi	EDU5	1,000	0,969	24
EDUCATION	Orta təhsil ili – Kişilər	EDU6	1,000	0,889	36

Mövzu	Dəyişən	Dəyişənin kodu	İlkin	Çıxarma	Sıralama
EDUCATION	Orta təhsil ili - Qadınlar	EDU7	1,000	0,955	25
EDUCATION	Təhsil Sektorunda Məşğulluq	EDU8	1,000	0,989	19
TECH-EDU	Ali təhsil müəssisələrinin sayı	TECH1	1,000	0,991	14
TECH-EDU	Ali təhsil üzrə təhsil alan tələbələrin sayı	TECH2	1,000	0,991	16
TECH-EDU	Qeydiyyatdan keçmiş ali təhsil tələbələrinin sayı	TECH3	1,000	0,990	18
TECH-EDU	Ali təhsil məzunlarının sayı	TECH4	1,000	0,991	15
TECH-ECO	İKT sektorunda məşğulluq	TECH5	1,000	0,999	1
TECH-ECO	Peşəkar, elmi və texniki fəaliyyətlərdə məşğulluq	TECH6	1,000	0,999	2
TECH-ECO	Maliyyə və sığorta sektorunda məşğulluq	TECH7	1,000	0,997	4
TECH-ECO	35. Ölkənin iqtisadi rayonları üzrə əhalinin İKT sektorundan gəlirləri, min. manat	TECH8	1,000	0,997	6
TECH-ECO	9.8. Məşğul əhalinin iqtisadi fəaliyyətlərə görə bölgüsü - incəsənət, əyləncə və istirahət	TECH9	1,000	0,949	28
ENV	Regionun elektrik enerjisi istehlakı	ENV1	1,000	0,977	22
ENV	14.3.1. Ölkənin iqtisadi, inzibati rayon və şəhərləri üzrə məişət və içməli sudan istifadə, milyon m3 - Hər bir sakinə	ENV2	1,000	0,790	44
ENV	14.6. Ölkənin iqtisadi, inzibati rayon və şəhərləri üzrə kənd təsərrüfatının suvarma və su təchizatı (milyon m3)	ENV3	1,000	0,774	46
ENV	14.7. Respublikanın iqtisadi və inzibati rayon və şəhərləri üzrə tullantı sularının axıdılması (milyon m3)	ENV4	1,000	0,448	57
ENV	14.8. Ölkənin iqtisadi, inzibati rayon və şəhərləri üzrə stasionar mənbələrdən atmosfərə buraxılan çirkləndirici emissiyalar (min ton)	ENV5	1,000	0,992	13

